पुणे विद्यापीठ पुणे

एम.ए. मराठी '८५ पॅटर्न'

१९८९-९० व ९०-९१ साठी

एम.ए. मराठी अभ्यासक्रम '८५ पॅटर्न'

संक्षिप्त आराखडा

भाग १

प्रश्नपत्रिका १ : मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, प्रारंभ ते इ.स.१८१८ : — पृ. ३ ते ५

सामान्य स्तर

प्रश्नपत्रिका २ : साहित्यविचार : — पृ. ५ ते ९

विशेष स्तर

प्रश्नपत्रिका ३ : मराठीचा भाषिक अभ्यास : — पृ. ९ ते ११

विशेष स्तर

प्रश्नपत्रिका ४ : ऐच्छिक विषय :

विशेष स्तर

अलंकार आणि छंद : — पृ. ११ ते १३

किंवा

१९४५ नंतरचे वाङ्मयीन प्रवाह : — पृ. १४ ते १५

किंवा

लोकसाहित्य व मराठी लोकसाहित्य : — पृ. १५ ते १७

किंवा

मराठीचे पारंपरिक व्याकरण : — पृ. १७ ते १९

भाग २

प्रश्नपत्रिका ५ : नेमलेल्या साहित्यकृतींचा अभ्यास : पृ. १९ ते २०

सामान्य स्तर

प्रश्नपत्रिका ६ : समीक्षाविचार आणि साहित्यसमीक्षा : पृ. २१ ते २४

विशेष स्तर

प्रश्नपत्रिका ७ : लेखकाचा अभ्यास (प्राचीन / अर्वाचीन) : पृ. २४ ते २६

विशेष स्तर

किंवा

साहित्यप्रकाराचा अभ्यास : पृ. २६ ते २७

प्रश्नपत्रिका ८ : ऐच्छिक विषय : सौंदर्यशास्त्र : पृ. २७ ते २९

विशेष स्तर

किंवा

मराठी वाङ्मयाची सांस्कृतिक पार्श्वभूमी (प्रारंभ ते इ.स.१९६०) : पृ. २९ ते ३१

किंवा

निबंध लेखन : पृ. ३१ ते ३४

किंवा

लेखन विद्या : तत्त्व आणि व्यवहार : पृ. ३४ ते ३५

किंवा

ग्रामीण साहित्य व दलित साहित्य : पृ. ३५ ते ३८

महत्वाची सूचना पृ.३८

एम.ए. च्या अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे

विद्यार्थ्यांची -

१. चिकित्सक अभ्यासाची क्षमता वाढविणे.

२. साहित्याच्या व्यवच्छेदक लक्षणाबाबत विचाराची आणि वाङ्मयीन मूल्यमापनाच्या दृष्टीची समज वाढविणे.

३. (अ) साहित्याभ्यासाच्या संदर्भात विवेच्य विषयांची आणि त्यांच्या प्रस्तुताप्रस्तुततेची जाण निर्माण करण्यास मदत करणे.
(आ) अशा विषयांच्या चिकित्सेची समज वाढविणे.

४. (अ) विशिष्ट कालखंडातील साहित्याच्या अभ्यासाच्या व्याप्तीबाबत जाण निर्माण होण्यास मदत करणे.
(आ) अशा व्याप्तीने अभ्यास करण्याची क्षमता वाढविणे.

५. (अ) समग्र लेखक म्हणून साहित्यिकाच्या अभ्यासाच्या दिशांची समज निर्माण होण्यास मदत करणे.
(आ) अशा अभ्यासाची क्षमता वाढविणे.

६. (अ) साहित्यकृतींच्या, साहित्यप्रकारांच्या आणि साहित्यिकांच्या तौलनिक अभ्यासाबाबत दिशा, व्याप्ती आणि मर्यादा यांची समज निर्माण होण्यास मदत करणे.
(आ) अशा अभ्यासाची क्षमता वाढविणे.

७. (अ) साहित्यविषयी प्राचीन, मध्ययुगीन, आधुनिक, भारतीय व पाश्चात्य विचारांबाबत समज वाढविण्यास मदत करणे.
(आ) अशा विचारांचा सूक्ष्म, विश्लेषक व चिकित्सक अभ्यास करण्याची क्षमता वाढविणे.

८. समीक्षा, उपयोजित समीक्षा आणि अभ्यासीन समीक्षा याविषयी -
(अ) समज निर्माण होण्यास मदत करणे.
(आ) अशा पध्दतीने समीक्षा करण्याची क्षमता वाढविणे.

९. भाषेचे विविध व्यवहार आणि साहित्याच्या संदर्भातील भाषाव्यवहार याविषयी आकलनाची क्षमता वाढविणे.

१०. (अ) लेखन-संपादन, लेखन-विद्या, भाषांतर, रूपांतर या प्रक्रियांविषयी आणि त्या संबंधीच्या समस्यांविषयी माहिती देणे.
(आ) या सर्व विषयांच्या संबंधात समज वाढविणे.
(इ) वरील सर्व प्रकारचे लेखन करता यावे म्हणून प्रात्यक्षिके करून घेणे.

प्रश्नपत्रिका क्रमांक १ : सामान्य स्तर

मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (प्रारंभ ते इ.स. १८१८)

उद्देश :

साहित्यनिर्मितीच्या प्रेरणा, लेखक-कवींची व्यक्तित्वे, समकालीन समाज, त्याविषयी लेखक-कवींचे भान, या सर्वांचे साहित्यकृती, साहित्यिक, साहित्यप्रकार, साहित्यविशेष यांवर झालेले परिणाम लक्षात घेऊन वाङ्मयेतिहास-संकल्पनेच्या संदर्भात साहित्य आणि साहित्यकार यांच्या विशेषांची चर्चा करणे. अशा चर्चेद्वारा ऐतिहासिक संदर्भात आणि वाङ्मयपरंपरेत साहित्यनिर्मितीचे स्वरूप आणि साहित्यिकांचे कार्य, यांचे भान आणून देणे.

टीप : - ग्रंथकाळ - संशोधन, ग्रंथकाराचे चरित्र यासंबंधीच्या वादांची तपशीलवार माहिती व विवेचन अपेक्षित नाही.

पहिली सहामाही - प्रारंभकाल ते इ.स.१६०० :

१. कोरीव लेख आणि इतर ग्रंथ यांमधून मराठी साहित्याची परंपरा लक्षात घेण्यासाठी उपयुक्त माहितीचे स्वरूप विशद करणे

२. मुकुंदराजांची काव्यनिर्मिती : प्रेरणा व स्वरूप, आद्यत्वासंबंधी वाद.

३. महानुभावांची वाङ्मयनिर्मिती : प्रेरणा, स्वरूप, ऐतिहासिक महत्त्व आणि मराठी वाङ्मय परंपरेतील स्थान (गद्य आणि पद्य)

४. ज्ञानेश्वरांची काव्यनिर्मिती : प्रेरणा, स्वरूप, कार्य, आद्यत्वासंबंधी वाद, तत्कालीन आणि मराठी वाङ्मय-परंपरेत स्थान

५. नामदेवांची काव्यनिर्मिती : प्रेरणा , स्वरूप, कार्य, तत्कालीन आणि मराठी वाङ्मयपरंपरेत स्थान

६. 'ज्ञानेश्वरांच्या प्रभावळी' तील म्हणून मानता येतील अशा कवी-कवयित्रींची काव्यनिर्मिती : स्वरूप आणि वैशिष्ट्ये

७. (१) चोंभा : उद्धाहरण : ऐतिहासिक महत्त्व
(२) सरस्वती गंगाधर : गुरूचरित्र : ऐतिहासिक महत्त्व

८. एकनाथांची काव्यनिर्मिती : प्रेरणा, स्वरूप, कार्य आणि तत्कालीन आणि मराठी वाङ्मयपरंपरेत स्थान

९. दासोपंतांची काव्यनिर्मिती : प्रेरणा, स्वरूप, कार्य आणि तत्कालीन व मराठी वाङ्मयपरंपरेतील महत्त्व :

१०. १६ व्या व १७ व्या शतकांतील ख्रिस्ती साहित्य: फादर स्टीफन्स-ख्रिस्त पुराण : ऐतिहासिक महत्व

दुसरी सहामाही - इ.स.१६०० ते इ.स.१८१८ :

१. तुकारामांची काव्यनिर्मिती : प्रेरणा, स्वरूप, कार्य आणि तत्कालीन व मराठी वाङ्मयपरंपरेतील महत्त्व

२. रामदास आणि रामदासी कवी : काव्यनिर्मितीची प्रेरणा, तिचे स्वरूप, तिचा संप्रदाय, संबंध आणि तत्कालीन व मराठी वाङ्मय-परंपरेतील स्थान

३. मुक्तेश्वर-श्रीधरांची काव्यनिर्मिती : प्रेरणा, स्वरूप, कार्य, तत्कालीन व मराठी वाङ्मयपरंपरेतील स्थान

४. पंडित कवींची (वामनपंडित, रघुनाथपंडित, सामराज, मोरोपंत इ.) काव्यनिर्मिती : परंपरा, प्रेरणा, स्वरूप, कार्य, तत्कालीन आणि मराठी वाङ्मयपरंपरेतील स्थान

५. महीपती, मध्वमुनी, अमृतराय, इ. च्या रचनांचे तत्कालीन व मराठी वाङ्मय - परंपरेतील स्थान .

६. बखरवाङ्मय : प्रेरणा, स्वरूप, कार्य, ऐतिहासिक आणि मराठी गद्यवाङ्मय परंपरेतील महत्त्व

७. ऐतिहासिक पत्रव्यवहार : गद्य साहित्यातील महत्व, वाङ्मयीन गुणांची चर्चा

८. शाहिरांची निर्मिती (पोवाडे, लावण्या इत्यादी) : प्रेरणा स्वरूप, विशेष कार्य, ऐतिहासिक आणि मराठी वाङ्मयपरंपरेत स्थान

संदर्भ ग्रंथ :

१. महाराष्ट्र सारस्वत : वि.ल.भावे, शं.गो.तुळपुळे

२. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड १, २, ३ - ल.रा.पांगारकर

३. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास भाग १ ते ७ - डॉ.अ.ना.देशपांडे

४. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड १,२,३ - प्रकाशक - महाराष्ट्र साहित्य परिषद,पुणे

५. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचे स्वरूप - प्रा. ह.श्री.शेणोलीकर

६. पाच संतकवी (आवृत्ती तिसरी) - शं.गो.तुळपुळे

७. प्राचीन मराठी गद्य : प्रेरणा आणि परंपरा - श्री. रं. कुलकर्णी

८. प्राचीन मराठी पंडिती काव्य : डॉ. के.ना.वाटवे

९. मराठी लावणी वाङ्मय - डॉ.गंगाधर मोरजे (मेघ प्रकाशन)

१०. मऱ्हाटी लावणी (या ग्रंथाची प्रस्तावना) - म.वा.धोंड

११. मराठी कवितेचा उष:काल - श्री.म.वर्दे

१२. संत,पंत,तंत - श्री.म.माटे

१३. मराठी बखरवाङ्मयाचा पुनर्विचार - गं.ब.ग्रामोपाध्ये

१४. बखरवाङ्मय - र.वि.हेरवाडकर

१५. मराठी बखरवाङ्मय : उद्गम व विकास - डॉ.बापूजी संकपाळ

१६. मराठी खिस्ती वाङ्मय -(फादर स्टीफन्स ते १९६०) डॉ.गं.ना.मोरजे, अहमदनगर कॉलेज प्रकाशन

प्रश्नपत्रिका २ : विशेष स्तर

साहित्यविचार: भारतीय व पाश्चात्य

उद्देश :

१. महत्वाच्या पौर्वात्य व पाश्चात्य साहित्य -सिध्दान्तांचे स्वरूप जाणून घेणे,त्यांची वर्तमानकालीन प्रस्तुतता-अप्रस्तुतता लक्षात घेणे आणि साहित्याचे स्वरूप विविध अंगांनी स्पष्ट करून घेणे.

२. आवश्यक तेथे पौर्वात्य व पाश्चात्य साहित्यसिध्दान्तातील साम्यभेद ओळखण्याची क्षमता निर्माण करणे.

३. साहित्याकडे चिकित्सक दृष्टीने पाहण्याची क्षमता वाढविणे.

४. समीक्षा-विचार आणि साहित्य समीक्षा-व्यवहार समजावून घेण्यासाठी भूमिका तयार करणे.

साहित्यविचार

भारतीय साहित्यविचार आणि पाश्चात्य साहित्यविचार

पहिली सहामाही : भारतीय साहित्यविचार

भूमिका : भारतीय साहित्यविचाराचे महत्त्व

भारतीय साहित्यविचार समजावून घेण्याची आवश्यकता

(अ) भारतीय साहित्यविचारातील काही महत्वाचे सिद्धांत

१. अलंकार- विचार

अलंकार म्हणजे काय ? अलंकाराच्या मुळाशी असलेले तत्व: अतिशयोक्ती, वक्रोक्ती, औपम्य, अप्रस्तुतप्रशंसा, चमत्कृती

अलंकार आणि लक्षणा, अलंकार आणि गुण, अलंकार आणि प्रतिमा, अलंकाराचे काव्यातील स्थान

२. वक्रोक्तिविचार

वक्रोक्तिस्वरूप : भामह व कुंतक यांचे यासंबंधीचे विचार, वक्रोक्ती आणि स्वभावोक्ती, वक्रोक्ती आणि दण्डीची अग्राम्यता.

कुंतकाने सांगितलेले वक्रोक्तीचे प्रकार, वक्रोक्तीचा रसाशी संबंध.

३. रीतिविचार

वामनाची रीति-संकल्पना, गुण व रीती संबंध, रीती-प्रकार,

दण्डी व कुंतक यांचा मार्गविचार, रीतीचा रसाशी संबंध.

४. ध्वनिविचार

ध्वनीचे स्वरूप-व्यंजना व्यापारासह, ध्वनीचे प्रकार, ध्वनी आणि रस.

५. रस-विचार

भरताचे रससूत्र, रस-भाव संबंध, रसाची स्थायी विलक्षणता-अलौकिकता.

रसप्रक्रिया-साधारणीकरणाची संकल्पना, रसविघ्ने, भरताची रसव्यवस्था.

६. औचित्य-विचार : आनंदवर्धन व क्षेमेंद्र यांनी केलेला औचित्यविचार.

(आ) ज्ञानदेव आणि रामदास यांचे काव्यस्वरूप व काव्यप्रयोजन यासंबंधीचे विचार.

(इ) (१) रवीन्द्रनाथ टागोर यांचे कला व कलावंताचे व्यक्तित्व यासंबंधीचे विचार.

(२) योगी अरविंद यांचे काव्यस्वरूप या विषयावरील विचार

दुसरी सहामाही :

(अ) पाश्चात्य साहित्यविचार

भूमिका : पाश्चात्य साहित्यविचार समजावून घेण्याची आवश्यकता; पाश्चात्य साहित्य विचारातील काही महत्त्वाचे सिध्दान्त.

(१) अनुकृती सिध्दान्त : - अनुकृती म्हणजे काय ?

कलाकृतीतील वास्तव चित्रणाचे किंवा जीवनचित्रणाचे स्वरूप, कलाकृतीचे संघटन तत्व, माध्यम विचार, साहित्य प्रकार.

(२) भव्योदात्ततेचा (Sublime) सिध्दान्त

(३) अविष्कारवादी सिध्दान्त : -

सौन्दर्यानुभवाचे स्वरूप (निरपेक्ष आनंद, संकल्पनारहितता, निश्चित हतूचा अभाव, स्वयंशासितता, इंद्रियगोचरता).

सौन्दर्याच्या दोन जाती : स्वायत्त व परायत्त सौन्दर्य, कला व निसर्ग यांतील फरक .

प्रातिभ ज्ञानाची (Intuition) संकल्पना, अनुभव व त्याचा आविष्कार (अभिन्नता), कलात्मक अनुभवाची अनन्यसाधारणता.

वाङ्मय प्रकाराबाबतची भूमिका, माध्यमविचार, कलाकृतीच्या प्रतवारीचा प्रश्न.

(४) रूपविषयक सिद्धान्त : - रूप या संकल्पनेचे साहित्याच्या संदर्भातील अर्थ, सेंद्रियत्व (Organic Unity) पदसंदर्भता (Contextuality) आणि अनेकार्थता (Polysemy).

अनेकतेतील एकता, विरोधाभासता (Language of paradox), लयनिष्ठता, रूपाच्या संदर्भात तंत्र व शैली यांचा विचार.

(ख) साहित्य आणि समाज यांमधील संबंधाबाबतचे विचार -

साहित्य आणि समाज यांमधील संबंधाची मार्क्सवादी मीमांसा, पायाभूत उत्पादन पद्धती व आर्थिक संबंध आणि उदित होणारे कलाप्रकार यांचा अन्योन्य संबंध (base and super structure), पुरोगामी साहित्याची संकल्पना.

(क) साहित्य आणि जीवनदृष्टी : -

जीवनदृष्टीचा अर्थ व तिचे कलात्मक अनुभवांचे व त्यांच्या अभिव्यक्तीचे विशेष, पुढील जीवनदृष्टीच्या संदर्भात:

(१) अभिजाततावादी, (२) स्वप्नरम्यतावादी, (३) वास्तववादी,

(४) अतिवास्तववादी, (५) अस्तित्ववादी, (६) आत्मिकतावादी. (Spiritualist)

संदर्भग्रंथांची सूची

भारतीय साहित्य विचार

१. भारतीय साहित्यशास्त्र (तिसरी आवृत्ती) - ग.त्र्यं. देशपांडे

२. प्राचीन काव्यशास्त्र - र.पं.कंगले

३. रसभाव विचार - र.पं.कंगले - सा.सं.मंडळ प्रकाशन

४. संस्कृत साहित्यशास्त्राची प्रस्तावना - गो.के.भट

५. भारतीय काव्यशास्त्राची उत्क्रांती - वा.के.लेले

६. साहित्यविचार - दि.के.बेडेकर

७. सौन्दर्याचे व्याकरण - सुरेंद्र बारलिंगे

८. मराठीचे साहित्यशास्त्र - मा.गो.देशमुख

९. मराठीचे साहित्यशास्त्र - (रामदास ते रामजोशी) - उषा मा. देशमुख

१०. रामदासांचे साहित्यशास्त्र - भा. श्री. परांजपे

११. टागोर साहित्य-कला विचार - (संपा.) अ.के.भागवत - डायमंड बुक स्टॉल, सांगली १९६१

१२. Personality - Ravindranath Tagore - Macmillan, 1970 Reprint

१३. The future poetry and letters on Poetry, Literature and Art - Shri Aurobindo - Shri Aurobindo Ashram, Pondicherey, 1972

१४. Tagore Centenary Volume - साहित्य अकादमी प्रकाशन

१५. साहित्य सिध्दान्त (अनुवादित) - स.गं.मालशे

१६. रसमीमांसा - यज्ञेश्वरशास्त्री कस्तुरे

पाश्चात्य साहित्यविचार

१. सौंदर्यमीमांसा - रा.भा.पाटणकर

२. ॲरिस्टॉटलचे काव्यशास्त्र - गो.वि.करंदीकर

३. सौंदर्य आणि साहित्य - बा.सी.मर्ढेकर

४. सृष्टी, सौंदर्य आणि साहित्यमूल्य - शरच्चंद्र मुक्तिबोध

५. मार्क्सवादी साहित्यविचार - के.रं.शिरवाडकर

६. 'समीक्षेची नवी रूपे' या पुस्तकातील 'काव्याची सहसर्जक भाषा' हा निबंध - गंगाधर पाटील

७. वाङ्मयीन वाद - म.सा.परिषद प्रकाशन

८. टीकाविवेक - श्री.के.क्षीरसागर

९. मराठी शैली विचार - अशोक केळकर / रमेश धोंगडे

१०. मराठी भाषा आणि शैली - रमेश धोंगडे / अश्विनी धोंगडे

११. साहित्याची भाषा - भालचंद्र नेमाडे

१२. 20th Century Literary Criticism, David Lodge (ed.), Longman, London, 3rd Impression, 1976 -

१३. Theories of Literature in the Twentieth Century, Douwe Folkhma & Elrud Ibsch C.Hurst & Co., London, 3rd Impression, 1986, Paper back

१४. Modern Literary Theory - Ann Jefferson & David Reobey (ed.) - Bats Ford Academic and Educational Ltd., London, 1982

१५. Literary Criticism : A Short History- William K.Wimsat & Cleanth Brooks

लोंजायनसवरील प्रकरण, रिचर्डसची प... र्थता, (Contexuality), एम्पसनची अनेकार्थता, (Polysemy)

(टीप : - पुस्तक क्रमांक १२ मधील The Lan... of Paradox Marxism and Literature Technique on Discovery, Realism and the Contemporary Novel Romanticism and Classicism हे निबंध पाहावेत.)

पुस्तक क्रमांक १३ व १४ मधील - साम्यवाद व मार्क्सवाद, जीवनदृष्टी, मतप्रणाली यांसाठी आवश्यक तो भाग

१६. 'अस्मिता महाराष्ट्राची' मधील 'गेल्या पंचवीस वर्षातील वाङ्मयीन वाद' प्रा. वसंत दावतर यांचा लेख - संपा. भीमराव कुलकर्णी

१७. 'स्वातंत्र्य व कला' हा लेख अनुष्टुभ, जुलै-ऑगस्ट, १९८१ मध्ये (अस्तित्ववादी दृष्टिकोणासाठी) - गंगाधर पाटील

१८. गां... तत्त्वज्ञान : वि.ना.ढवळे

प्रश्नपत्रिका ३ : विशेष स्तर

मराठीचा भाषिक अभ्यास

उद्दिष्टे :

१. भाषेच्यासंबंधी तौलनिक चर्चा करून भाषाव्यवहाराचे स्वरूप समजावून घेणे.

२. भाषाअभ्यासाच्या विविध कक्षा कोणत्या असतात ते जाणून घेणे.

३. भाषेची समग्रव्यवस्था म्हणजे काय ते जाणणे.

(अ) स्वनिमविश्लेषणाची तत्त्वे व तंत्र समजावून घेणे.

(आ) रूपिमविश्लेषणाची तत्त्वे व तंत्र तसेच वाक्यविश्लेषणाचे स्वरूप समजावून घेणे.

४. अर्थविन्यासाचे स्वरूप व अर्थाचे प्रकार यासंबंधीचे ज्ञान प्राप्त करणे.

५. भाषिक परिवर्तनाचे सर्वांगीण स्वरूप समजावून घेणे.

६. मराठीचा उगमकाल यासंबंधीची मतमतांतरे जाणणे.

७. मराठीचा कालिक अभ्यास कालविभागणीसह कसा केला जातो ते समजावून घेणे.

८. भाषाकुलाच्या संकल्पनेसह जागतिक भाषांचे वर्गीकरण आणि मराठीचे त्यातील स्थान हे विषय समजावून घेणे.

९. वर्णनात्मक व ऐतिहासिक भाषाभ्यास पध्दतींची मराठीच्या संदर्भात वैशिष्ट्ये जाणून घेणे.

पहिली सहामाही

मराठीचा भाषिक अभ्यास (वर्णनात्मक)

१. (अ) भाषेच्या संदर्भातील तौलनिक विचार : भाषा व भाषेतर संज्ञापन (Communication) यांतील भेद, भाषा व भाषण यांतील भेद, उच्चार व लेखन यांतील भेद, व्यवहाराची भाषा व साहित्याची भाषा यांतील भेद

(आ) भाषाभ्यासाच्या विविध कक्षा : समाजभाषाविज्ञान, बोलीभूगोल, कोशविज्ञान, मानववंशशास्त्र व भाषाविज्ञान, तात्त्विक व उपयोजित भाषाविज्ञान.

२. भाषेची समग्र व्यवस्था :

(अ) स्वनिमविश्लेषणाची तत्वे व तंत्र .

व्यवच्छेदक विनियोग, पूरक विनियोग, मुक्त परिवर्तन, काटकसरीचे तत्व, खंडित स्वनिम, खंडिताधिष्ठित स्वनिम, नासिक्यरंजन, बलाघात, सुरावली

(आ) व्याकरण : १. रूपिम विश्लेषणाची तत्वे व तंत्र :

व्याकरणिक प्रवर्ग-प्रत्ययात्मक (लिंग, वचन, विभक्ती इ.) रूपांची घटना, समास, अभ्यास, प्रत्यय, पद(रूप)स्वनिमिकी.

व्याकरण : २. वाक्यविन्यासविश्लेषण :

वाक्यातंत प्रथमोपस्थित घटक व त्यांचे विश्लेषण; व्याकरणिक प्रवर्ग - कार्यात्मक (कर्ता, कर्म, विधेय).

३. अर्थविन्यास : अर्थाचे स्वरूप, अर्थक्षेत्रसंकल्पना, घटकीय विश्लेषण. -

अर्थप्रकार : निर्देशनपर, गुणव्यंजक, भावपर, शैलीगत, अनेकार्थता, समानार्थता, एकनामता.

संदर्भ - ग्रंथ

१. ध्वनिविचार - डॉ. ना. गो. कालेलकर

२. भाषा : इतिहास आणि भूगोल - डॉ. ना. गो. कालेलकर

३. भाषा आणि संस्कृती - डॉ. ना. गो. कालेलकर

४. भाषा आणि भाषाशास्त्र - डॉ. श्री. न. गजेंद्रगडकर

५. मराठीचा भाषिक अभ्यास - संपा. डॉ. मु. श्री. कानडे

६. भाषाविज्ञान : वर्णनात्मक आणि ऐतिहासिक : संपा. डॉ. स. ग. मालशे, डॉ. हे. वि. इनामदार , डॉ. अंजली सोमण

७. वर्णनात्मक भाषाविज्ञान : स्वरूप आणि पध्दती - संपा. डॉ. कल्याण काळे, डॉ. अंजली सोमण

८. मराठीच्या प्रमाणभाषेचे स्वरूप - डॉ. सुहासिनी लद्दू

९. अर्वाचीन मराठी - डॉ. रमेश धोंगडे

१०. अभिनव भाषाविज्ञान - डॉ. ग. ना. जोगळेकर

११. भाषाविज्ञान परिचय - डॉ. मालशे , डॉ. पुंडे, डॉ. सोमण

दुसरी सहामाही:

मराठीचा भाषिक अभ्यास (ऐतिहासिक)

१. भाषिक परिवर्तन : कारणमीमांसा, भाषिक परिवर्तनाचे स्वरूप, ध्वनि-परिवर्तन, अर्थपरिवर्तन, साम्याधिष्ठित परिवर्तन, व्याकरणिक परिवर्तन, आदान किंवा स्वीकृती (शब्दसंग्रहातील परिवर्तन), परभाषांचा मराठीवर झालेला परिणाम.

२. मराठीचा उगमकाळ व त्यासंबंधी मतमतांतरे: वैद्य-गुणे वाद.

(अ) मराठीची पूर्वपीठिका, मराठीच्या जनक भाषेसंबंधीचे वाद.

(ब) आधुनिक प्रमाण मराठीची निर्मिती

३. मराठीचा कालिक अभ्यास : कालिक अभ्यासाचे स्वरूप व महत्त्व; भाषेच्या कालविभागणीच्या विविध पद्धती; मराठीची कालविभागणी:

(अ) मराठीचा उगमकाळ ते इ.स. १३५० (मुसलमानी अंमलापूर्वीचा काळ).

(आ) इ.स. १३५० ते इ.स. १८०० (मुसलमानी अंमल व मराठेशाही).

(इ) इ.स. १८०० ते १९५० (अर्वाचीन काळ).

४. भाषाकुलाची संकल्पना, जागतिक भाषांची गटवार विभागणी, आर्य भाषाकुल व भारतीय भाषा, आर्य भारतीय भाषांच्या विकासाचे टप्पे, आर्य भारतीय भाषाकुल व मराठी (अंतर्वर्तुळ-बहिर्वर्तुळ सिद्धान्त).

संदर्भ-ग्रंथ

१. मराठी भाषा : उद्गम आणि विकास - कृ.पां. कुलकर्णी

२. महाराष्ट्र भाषाभ्यास-य.रा.दाते, चिं.ग.कर्वे.

३. मराठी भाषेचा विकास-ज्यूल ब्लोक (अनु. -वा.गो.परांजपे)

४. भाषा: इतिहास आणि भूगोल-डॉ.ना.गो.कालेलकर

५. भाषाविज्ञान: वर्णनात्मक आणि ऐतिहासिक - डॉ.स.गं.मालशे, डॉ.हे.वि.इनामदार, डॉ.अंजली सोमण

६. यादवकालीन मराठी भाषा- डॉ.शं.गो.तुळपुळे

७. पेशवे दप्तरातील मराठी भाषेचे स्वरूप-डॉ.गं.ब.ग्रामोपाध्ये

८. मराठीचा भाषिक अभ्यास-संपादक: डॉ.मु.श्री.कानडे

९. शब्द : उद्गम आणि विकास-कृ.पां.कुलकर्णी

१०. मराठी बखरीतील फार्सीचे स्वरूप : डॉ.यू.म.पठाण.

११. मराठी भाषेचे मूळ : विश्वनाथ खैरे

प्रश्नपत्रिका ४-विशेष स्तर : ऐच्छिक

अलंकार आणि छंद

उद्देश:

१. साहित्याच्या व्यवच्छेदक लक्षणांच्या संदर्भात अलंकार आणि छंद या दोन संकल्पना समजावून घेणे.

२. अलंकार आणि छंद या दोन संकल्पनांचे स्वरूप जाणून घेणे, साहित्यातील त्यांचे स्थान निश्चित करण्याची क्षमता निर्माण करणे.

३. मराठीतील अलंकार व छंदाविषयक विचारांची माहिती करून घेणे.

४. भारतीय आणि पाश्चात्य साहित्यशास्त्रातील अलंकार आणि छंद यासंबंधीच्या विचारांचा परिचय करून घेणे.

५. काही महत्त्वाचे अलंकार आणि छंद यांचा सोदाहरण अभ्यास करणे.

पहिली सहामाही: अलंकार

१. अलंकार: संकल्पनेचे स्वरूप व व्याख्या

अलंकार संज्ञेचा अर्थ व विकास: 'अलंकार' संज्ञेच्या विविध व्याख्या.

अलंकाराचे स्वरूप, अलंकाराचे अलंकारत्व सिद्ध होण्यासाठी आवश्यक तत्त्वे

अलंकार आणि स्वभावोक्ती

अलंकाराच्या मुळाशी असलेली तत्त्वे : वक्रोक्ती, वैचित्र्य, चमत्कृती, अतिशयोक्ती, अप्रस्तुतप्रशंसा, औपम्य.

अलंकार संकल्पनेची संस्कृतातील पूर्वपीठिका, लक्षण व अलंकार परस्परसंबंध-साम्यभेद, गुण व अलंकार परस्परसंबंध-साम्यभेद, प्रतिमान व अलंकार.

२. अलंकार-अलंकार्य संबंध

अलंकारांचे बहिरंगत्व, काव्याशयाशी एकरूप झालेले अलंकार.

नित्यानित्यविवेक-अलंकारांचे काव्यातील कार्य.

अलंकार आणि काव्यानुभव.

अलंकाराच्या ग्राह्यत्वाच्या कसोट्या, शब्दालंकार-अर्थालंकार यांच्या योजनेतील औचित्य.

३. अलंकार संख्या

अलंकाराच्या वाढीमागील भूमिका, संख्येवर नियंत्रण ठेवण्याची शक्यता व आवश्यकता.

आधुनिकांनी मानलेले नवे अलंकार.

४. मराठीतील अलंकारविषयक चर्चेचा इतिहास.

वाळूताई खरे, के.ना.वाटवे, ग.त्र्यं.देशपांडे, रा.श्री.जोग, द.के.केळकर, म.वा.धोंड, रा.शं.वाळिंबे, रा.अ.काळेले, कृ.श्री.अर्जुनवाडकर, अरविंद मंगरूळकर यांच्या विचारांचा आढावा.

५. संस्कृतातील आलंकारिकांचे विचार

भरत, भामह, दण्डी, वामन, कुंतक, आनंदवर्धन, अभिनवगुप्त, मम्मट, अप्पय्यदीक्षित, जगन्नाथ

६. पुढील अलंकारांचे विवेचन :

उपमा, अनन्वय, उपमेयोपमा, स्मरण, रूपक, ससंदेह, भ्रांतिमान, अपह्नुती, उत्प्रेक्षा, अतिशयोक्ती, व्यतिरेक, सहोक्ती, तुल्ययोगिता, प्रतिवस्तूपमा, दृष्टान्त, निदर्शना, समासोक्ती, आक्षेप, अप्रस्तुतप्रशंसा, व्याजस्तुती, पर्यायस्तुती, पर्यायोक्ती, परिकर, अर्थान्तरन्यास, श्लेष, विरोध, विभावना, विशेषोक्ती, विषम, व्याघात, एकावली, मालादीपक, सार, यथासंख्य, प्रत्यनीक, प्रतीप, मीलित, तद्गुण, स्वभावोक्ती, भाविक, संसृष्टी, संकर.

संदर्भ ग्रंथ

१. अलंकार प्रदीप : डॉ. ग.त्र्यं.देशपांडे, पु.गो.निजसुरे

२. काव्य विभ्रम : प्रा.रा.श्री.जोग.

३. अलंकार मंजूषा : वाळूताई खरे.

४. काव्याची भूषणे : म.वा.धोंड.

५. नवे अलंकार : रा.अ.काळेले.

६. भारतीय साहित्यशास्त्र : डॉ.ग.त्र्यं.देशपांडे.

७. भारतीय काव्यशास्त्राची उत्क्रांती : डॉ.सां.क.लेले.

८. काव्यप्रकाश : संपा:कृ.श्री. अर्जुनवाडकर, अरविंद मंगरूळकर.

९. Sanskrit Poetics : सुशीलकुमार डे.

१०. काव्यालोचन : द.के.केळकर.

दुसरी सहामाही : छंद

छंद: स्वरूप आणि संकल्पना, छंद या संज्ञेची व्याप्ती, गद्य व पद्य यांतील भेद.

छंदामागील मूलतत्त्व : ताल व लय संकल्पना.

उच्चारभार (Accent,) आघात (Stress), नादप्रक्रिया (Intonation), यति, यमक यांचे छंदोरचनेतील कार्य.

छंद आणि काव्य : परस्परसंबंध, विशिष्ट भावबंध व विशिष्ट छंद यांतील अनुबंध व संकेत, यमक व छंद. छंद व शैली : परस्परसंबंध,

वृत्त जाती, मुक्तछंद, छंद यामागील तत्त्वे, गणरचना इ. चे. स्वरूप.

मराठी छंदोरचनेची पूर्वपीठिका :

पुढिलांचा विचार - वैदिक, पिंगल, भरत, हेमचंद्र, प्राकृत, अपभ्रंश-रचना, प्राचीन मराठी छंद, लौकिक (लोकवाङमयातील) छंद.

मराठीतील छंदोविचारांचा परामर्श.

परशुरामपंततात्या गोडबोले, वि.का.राजवाडे, माधवराव पटवर्धन, ना.ग.जोशी, रा.श्री.जोग, आ.रा.देशपांडे इत्यादींचे विचार.

प्रमुख छंद:प्रकार

ओवी, अभंग, घनाक्षरी, इंद्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा, मालिनी, शालिनी, भुजंगप्रयात, वसंत-तिलका, शिखरिणी, चामर, पृथ्वी, शार्दूलविक्रीडित, उपजाती, शुभवदना, वियोगिनी, पुष्पिताग्रा, बालानंद, उद्धव, भूपती, पादाकुलक, हरिभगिनी, दोहा, नववधू, प्रणय-प्रभा, दिंडी, आर्या, अनुष्टुभ्, वैनायक वृत्त, मुक्तशैली, मुक्तछंद, गझल, गझलातून निर्माण झालेल्या जाती.

संदर्भ ग्रंथ

पद्यप्रकाश - मा.त्रिं.पटवर्धन.
छंदोरचना - मा.त्रिं.पटवर्धन.
मराठी छंदोरचना (लयदृष्ट्या पुनर्विचार) - ना.ग.जोशी.
मराठी छंदोरचनेचा विकास - ना.ग.जोशी.
तुलनात्मक छंदोरचना - ना.ग.जोशी.
काव्यविभ्रम - रा.श्री.जोग.
पद्यमीमांसा - वि.ज.सहस्त्रबुध्दे.
मराठी छंद - वि.का.राजवाडे.

प्रश्नपत्रिका ४ – विशेष स्तर : ऐच्छिक

१९४५ नंतरचे वाङ्मयीन प्रवाह

उद्देश :

(१) एखाद्या विशिष्ट कालखंडाच्या अभ्यासाच्या संदर्भात तात्त्विक भूमिका तयार करणे.

(२) अशा अभ्यासाच्या व्याप्तीबाबत जाण निर्माण होण्यास मदत करणे आणि अशा व्याप्तीत अभ्यास करण्याची क्षमता वाढविणे.

(३) समकालीन साहित्यातील विविध प्रेरणा, प्रवृत्ती आणि प्रवाह यांचा अभ्यास करणे, आणि असा अभ्यास करण्याची क्षमता वाढविणे.

(४) विशिष्ट कालखंडात होणाऱ्या वाङ्मयीन बदलांचे स्वरूप न्याहाळणे, बदलांची कारण-मीमांसा करणे आणि कारण-मीमांसा करण्याची क्षमता वाढविणे.

(५) बदलते जीवनसंदर्भ व नव्या वाङ्मयप्रकारांची निर्मिती यांचा अन्योन्य संबंध तपासून पाहणे. असा अन्योन्यसंबंध शोधण्याची व तपासण्याची क्षमता वाढविणे.

(६) समकालीन साहित्यातील निवडक साहित्यकृतींच्या आधारे वरील घटकांचे विश्लेषण करणे.

पहिली सहामाही :

१. वाङ्मयीन प्रवाह म्हणजे काय ? वाङ्मयीन प्रवाह का व कसे निर्माण होतात ? प्रवाहातील कालतत्त्व, समाज, परिस्थिती, प्रवृत्ती इत्यादी घटक.

२. १९४५ नंतरच्या काळात मराठी साहित्यात आलेल्या नवतेच्या प्रवाहातील मौलिकता (Originality) व आधुनिकता (Modernity) यांचे विवेचन - या प्रवाहांचा उदाहरणांसह अभ्यास.

३. १९४५ नंतरच्या साहित्याच्या संदर्भात निर्माण झालेले प्रश्न - विफलता, दुर्बोधता, अश्लीलता, वाङ्मयप्रकारांच्या संकल्पनातील बदल इ.

दुसरी सहामाही :

ग्रामीण साहित्य, दलित साहित्य, विज्ञान साहित्य इ. प्रवाहांचे विवेचन. या सर्व प्रवाहांच्या वैशिष्ट्यांचा सोदाहरण अभ्यास.

प्रादेशिक साहित्य, ग्रामीण साहित्य, दलित साहित्य, स्त्रीवादी साहित्य, देशी साहित्य, जनवादी साहित्य , विज्ञान साहित्य.

संदर्भ ग्रंथ :

१. मराठी साहित्य : प्रेरणा व स्वरूप – संपा. गो. मा. पवार, म. द. हातकणंगलेकर.

२. वाङ्मयेतिहासाची संकल्पना - संपादक: द. दि. पुंडे.

३. परंपरा आणि नवता – गो. वि. करंदीकर.

४. ग्रामीणता : साहित्य आणि वास्तव - डॉ. आनंद यादव.

५. ग्रामीण साहित्य - स्वरूप आणि समस्या - डॉ. आनंद यादव.

६. संशोधनाची क्षितिजे - (अमेय प्रकाशन) संपा. - भास्कर लक्ष्मण भोळे.

७. दलित कविता - म.सु.पाटील.

८. दलित साहित्य - एक आकलन - बाळकृष्ण कवठेकर.

९. दलित साहित्य - वेदना आणि विद्रोह - भा.दि.फडके.

१०. मराठी कविता (१९४५ ते १९६५) - रा.श्री.जोग.

११. जनवादी साहित्य - या.वा.वडस्कर.

१२. समकालीन साहित्य - (द.भि.कुलकर्णी, गौरवग्रंथ).

१३. यक्षाची देणगी - डॉ.जयंत नारळीकर (प्रस्तावना).

१४. साद पडसाद - प्रा.गो.म.कुलकर्णी.

१५. दलित साहित्य : सिध्दान्त व स्वरूप - डॉ.यशवंत मनोहर

१६. खडक आणि पाणी - गंगाधर गाडगीळ (उत्तरार्ध).

१७. मर्ढेकरांची कविता - धों.वि.देशपांडे.

१८. प्रदेश साकल्याचा - त्र्यं.वि.सरदेशमुख.

१९. सौंदर्य आणि साहित्य - बा.सी.मर्ढेकर.

२०. ग्रामीण साहित्य : एक चिंतन- द.ता.भोसले.

प्रश्नपत्रिका ४ : विशेष स्तर – ऐच्छिक

लोकसाहित्य व मराठी लोकसाहित्य

उद्देश :

लोकसाहित्याचे स्वरूप समजून घेणे, लोकसाहित्याची व्यापकता व सर्वसमावेशकता लक्षात घेणे, लोकसाहित्यातील विविध प्रकार व त्या साहित्यातील सामाजिक, धार्मिक (साहित्यबाह्य) जाणिवा स्पष्ट करणे.

पहिली सहामाही :

१. लोकसाहित्याची संकल्पना :

(अ) लोकसाहित्याची व्याख्या : लोकसाहित्यातील 'लोक' व 'साहित्य' या दोन पदांचे स्पष्टीकरण.

(आ) लोकसाहित्य व ग्रांथिक साहित्य यांमधील संबंध

१ लोकसाहित्य व महाकाव्य २ लोकसाहित्य व संतसाहित्य ३ लोकसाहित्य व अर्वाचीन साहित्य

(इ) लोकसाहित्याचे सामाजिक, राष्ट्रीय व सांस्कृतिक जीवनाशी असलेले अनुबंध

२. लोकसाहित्याचा अभ्यास :

(अ) लोकसाहित्याच्या अध्ययनाची आवश्यकता.

(आ) लोकसाहित्याच्या अभ्यासास इतर शास्त्रांचे साहाय्य : इतिहास, पुरातत्त्व, मानववंशशास्त्र, समाजशास्त्र, भाषाशास्त्र, धर्मशास्त्र, मानसशास्त्र इत्यादी.

(इ) लोकसाहित्याच्या अभ्यासातील अडचणी व अभ्यासकाने पाळावयाची पथ्ये :

(ई) मराठीतील लोकसाहित्याच्या अभ्यासाची परंपरा : साने गुरुजी, कमलाबाई देशपांडे, सरोजिनी बाबर, दुर्गा भागवत, मालतीबाई दांडेकर वामनराव चोरघडे, रा.चिं.ढेरे, प्रभाकर मांडे, गं.ना.मोरजे, नामदेव व्हटकर, वि.कृ.जोशी यांच्या लोकसाहित्यविषयक कार्याचा परिचय.

३. लोकसाहित्यातील समाजदर्शन व संस्कृतिदर्शन :

महाराष्ट्रातील जीवन व लोकतत्त्व : लोकसमजुती, रूढी, विधिविधाने, मंत्रतंत्र, लोकभ्रम, लोककला, सामाजिक व धार्मिक संकेत, मिथ्यकथा, (myth) आवर्तक कल्पनाबंध (motif), प्रादेशिक विशेष.

दुसरी सहामाही :

मराठीतील लोकसाहित्याचे प्रकार, रचनाविशेष व त्याचे प्रस्तुतीकरण (Presentation)

(अ) लोकगीत, (आ) लोककथा, (इ) लोकनाट्य, (ई) लोकसाहित्य व गोंधळ.

(अ) लोकगीत : उत्पत्तिविषयक विविध उपपत्ती, लोकगीत व (लौकिक) गीत यांतील अंतर, लोकगीतांचे प्रमुख प्रकार - स्त्रीगीते, नृत्यगीते, अंगाई गीते, धार्मिक विधी गीते, विवाहादी संस्कार इ. निमित्ताने व्यक्त झालेली लोकगीते, विविध जमातींची गीते - धनगरी, कोळी इ.

(आ) लोककथा : लोककथांचे मूलस्रोत, लोककथांच्या उत्पत्तीसंबंधी विविध उपपत्ती ; लोककथांची वैशिष्ट्ये, लोककथांचे प्रकार, लोककथा व लघुकथा : परस्पर संबंध.

(इ) लोकनाट्य : नाटक व लोकनाट्य, पथनाट्य व लोकनाट्य यांतील अनुबंध - परस्पर संबंध.

लोकनाट्याचे घटक व लोकरंगमंचाचे स्वरूप : -

दशावतार, कीर्तन, लावणी, पोवाडा, ललित, गोंधळ, भारूड, तमाशा – यांच्या विशेष संदर्भात.

२. लोकसाहित्याचे कलात्मक सौन्दर्य

गीत, नृत्य, साहित्य, चित्र, इ. कलाप्रकारांच्या सहभागाचे कार्य.

३. लोकसाहित्य संकलन : पध्दती व अडचणी

संदर्भ ग्रंथ :

१. The Science of Folklore - Alexander and A.Krappe.

२. Introducing Folklore - Kenneth & Mary Clarke.

३. लोकसाहित्याची रूपरेषा - दुर्गा भागवत.

४. लोकसाहित्याचे अंत:प्रवाह - प्रभाकर मांडे.

५. अर्धा रूपेरी वाङ्मय - कमलाबाई देशपांडे.

६. लोकसाहित्याचे लेणे - मालती दांडेकर.

७. साहित्याचे मूलधन - द.श्री.कालेलकर आणि वा.कृ.चोरघडे.

८. मराठीतील स्त्रीधन - सरोजिनी बाबर.

९. मराठीतील लोककथा - सरोजिनी बाबर.

१०. मराठी तमाशा - नामदेव व्हटकर.

११. मराठी लोकसंस्कृतीचे उपासक - रा.चिं.ढेरे.

१२. लोकसाहित्याचे स्वरूप - डॉ.प्रभाकर मांडे.

१३. लोकसाहित्य : स्वतंत्र अभ्यास क्षेत्र - गं.ना.मोरजे.(दास्तान प्रकाशन)

१४. लोकसाहित्य : कलाविचार - गं.ना.मोरजे(पुणे विद्यापीठ प्रकाशन).

१५. नाचू कीर्तनाचे रंगी - डॉ.यशवंत पाठक.

१६. भारतीय मिथ्यांचा मागोवा - विश्वनाथ खैरे.

१७. आदिवासी कलाविश्व - गोविंद गारे.

१८. आदिवासी संशोधन पत्रिका - जानेवारी १९८६, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे.

१९. लोकनाट्याची परंपरा - वि.कृ.जोशी.

२०. लोकसाहित्य संपदा - ना.रा.शेंडे.

२१. लोकसाहित्य : उद्गम आणि विकास - डॉ.शरद व्यवहारे.

२२. लोकसंस्कृतीची क्षितिजे - रा.चिं.ढेरे.

प्रश्नपत्रिका ४ : विशेषस्तर : ऐच्छिक

मराठीचे पारंपरिक व्याकरण

उद्देश :

व्याकरणशास्त्राचा परिचय करून देणे, व्याकरणविषयक विचारांची वाटचाल, मराठी व्याकरणरचनांच्या आधारे समजून देणे व मराठीतील व्याकरणविषयक प्रश्नांची आतापर्यंत जी चर्चा झाली तिचा परिचय करून देणे, आणि सर्व विषयांबाबत शास्त्रीय चिकित्सा करण्याची क्षमता वाढविणे.

पहिली सहामाही :

१. (अ) व्याकरण म्हणजे काय ?

(आ) व्याकरणाची व्याप्ती व मर्यादा, भाषाभ्यासात व्याकरणाचे स्थान, शुद्धाशुद्धविवेक, व्युत्पत्तिविचार, शब्दसिद्धीविचार, सामासिक शब्द, अभ्यस्त शब्द, वाक्यपृथक्करण हे विषय व्याकरणाच्या कक्षेत येतात की नाही ?

(इ) व्याकरण व भाषा : परस्परसंबंध.

व्याकरणरचनेचे व अभ्यासाचे प्रयोजन.

(ई) व्याकरणाचे प्रकार - आदेशात्मक, वर्णनात्मक, तुलनात्मक व ऐतिहासिक.

२. मराठीचा वर्णविचार :

वर्णसंकल्पना, रूढ वर्णमालेची चिकित्सा, वर्णांच्या वर्गीकरणामागील तत्वे, वर्णसंख्या - ऱ्हस्व-दीर्घभेद, स्वर-व्यंजन उच्चार भेद, अनुस्वार व अनुनासिक यांतील भेद, मराठीची वर्ण-व्यवस्था.

३. मराठीचा शब्दविचार :

शब्दाची व्याख्या, शब्दजातीचे निकष, शब्दजातीची संख्या : -

नाम : व्याख्या आणि विभागणी, सर्वनाम : व्याख्या आणि विभागणी, विशेषण : व्याख्या आणि विभागणी.

धातू : व्याख्या आणि विभागणी: सकर्मक, अकर्मक, शक्य, प्रयोजक इत्यादी.

क्रियाविशेषण अव्यय : व्याख्या आणि विभागणी, शब्दयोगी अव्यय : व्याख्या आणि विभागणी, उभयान्वयी अव्यये आणि केवलप्रयोगी अव्यये.

दुसरी सहामाही :

१. मराठीचा विकरणविचार :

(अ) लिंग, वचन, पुरुष, इत्यादी विकारसरणीचा विचार.

(आ) विभक्ति-विचार : विभक्ती म्हणजे काय, विभक्ती मानण्याचे निकष : अर्थ की प्रत्यय, कारकार्थ आणि उपपदार्थ, विभक्तींची संख्या, विभक्तींची नावे, षष्ठी व द्वितीया यांच्या संदर्भातील वाद, सविकरण विभक्ती, सामान्यरूप म्हणजे काय ? विभक्ती प्रत्यय व शब्दयोगी अव्यये यांच्यामधील साम्यभेद, विभक्ती-विचारातील ग्राह्याग्राह्यता.

(इ) आख्यातविचार : आख्यात म्हणजे काय ? आख्यातांचे निकष कोणते - अर्थ की प्रत्यय ? आख्यातांची नावे अर्थपूर्ण की निरर्थक ? आख्यात संख्या, आख्यातार्थ, संयुक्त क्रियापदे.

(ई) साधक प्रत्यय (धातुसाधित प्रत्यय इत्यादी)

२. प्रयोगविचार :

प्रयोग म्हणजे काय ? कर्ता, कर्म, व क्रियापद यांचे मूळ स्वरूप, तीन प्रयोग (कर्तरी, कर्मणी, भावे), संकरित प्रयोग व प्रयोग यांची तुलना.

३. वाक्यविचार :

वाक्याची व्याख्या (रूप व अर्थ दृष्टीने)

वाक्यांचे प्रकार : केवल, मिश्र, संयुक्त, वाक्य पृथक्करण, उद्देश, विधेय इ.

४. मराठीतील व्याकरण विचाराची वाटचाल :

संस्कृत, इंग्रजी व्याकरण-रचनांचा मराठी व्याकरण-रचनांवरील परिणाम, मराठी व्याकरणाच्या पुनर्विचाराची आवश्यकता व दिशा.

मराठी व्याकरण रचनाकारांचे कार्य.

संदर्भ ग्रंथ

१. शास्त्रीय मराठी व्याकरण : मो.के.दामले.

२. मराठी व्याकरणावरील निबंध : कृष्णशास्त्री चिपळूणकर.

३. मराठी व्याकरणाची मूलतत्त्वे : ग.ह.केळकर.

४. आधुनिक मराठीचे उच्चतर व्याकरण: म. पां. सबनीस

५. मराठी व्याकरणाचा पुनर्विचार: अरविंद मंगरूळकर

६. मराठीचे अंतरंग : गो.कृ.मोडक

७. महाराष्ट्र प्रयोग चंद्रिका: संपा.कृ.श्री.अर्जुनवाडकर

८. मराठी व्याकरण:काही समस्या : डॉ.प्र.ना.दीक्षित

९. मराठी व्याकरणाचे व्याकरण: कृ.पां.कुलकर्णी, ग.मो.पाटील

१०. मराठीचे व्याकरण : डॉ.लीला गोविलकर

११. मराठी व्याकरण : वाद आणि प्रवाद : कृ.श्री.अर्जुनवाडकर

१२. मराठी व्याकरणाची कुळकथा : अ.का.प्रियोळकर

१३. मराठी व्याकरणकार व व्याकरण प्रबंधकार : मो.स.मोने

१४. मराठी भाषेची घटना-रा.भि.जोशी

१५. मराठीच्या प्रमाण भाषेचे स्वरूप-सुहासिनी लद्दू

प्रश्नपत्रिका ५ : सामान्य स्तर

साहित्यकृतींचा अभ्यास

उद्देश:

१. विशिष्ट साहित्यकृतींचा स्वतंत्र साहित्यकृती म्हणून अभ्यास करण्याची दिशा आणि व्याप्ती यांची समज निर्माण होण्यास मदत करणे, अशा अभ्यासाची क्षमता वाढविणे.

२. लेखकाच्या इतर निर्मितीच्या संदर्भात विचार करून विशिष्ट साहित्यकृतीचे वैशिष्ट्य शोधता येण्याची क्षमता वाढविणे.

३. कालखंड समकालीन प्रवाह, साहित्यप्रकार यांच्या संदर्भात विशिष्ट साहित्यकृतींचा चिकित्सक अभ्यास करणे आणि अशा अभ्यासाची क्षमता वाढविणे.

४. आशय व अभिव्यक्ती यांच्या संदर्भात विशिष्ट साहित्यकृतींचे स्वरूप व वैशिष्ट्ये यांचा शोध घेणे व असा शोध घेण्याची क्षमता वाढविणे.

अभ्यासक्रम:

१. पहिल्या सहामाहीत तीन व दुसऱ्या सहामाहीत तीन अशा एकूण सहा साहित्यकृतींचा अभ्यास अभिप्रेत आहे.

२. पुढील कालखंडानुसार वेळोवेळी साहित्यकृती नेमण्यात येतील.

कालखंड: -

(१) प्रारंभ ते १६०० - दोन साहित्यकृती

(२) १६०१ ते १८००

(३) १८०० ते १९२० प्रत्येकी एक साहित्यकृती.

(४) १९२० ते १९६०

(५) १९६० ते अद्ययावत

नेमलेली क्रमिक पुस्तके

(१९८९-९० व १९९०-९१)

पहिली सहामाही :

१. ज्ञानेश्वरी, अध्याय १७वा.

२. लीळाचरित्र-उत्तरार्ध भाग २ संपा. शं. गो. तुळपुळे, सुविचार प्रकाशन, पुणे.

३. रामजोशीकृत लावण्या.

दुसरी सहामाही :

१. भाऊबंदकी - कृ. प्र. खाडिलकर.

२. चोरघडे यांची कथा - कॉन्टिनेंटल प्रकाशन.

३. खूणगाठी - रा. प. देशपांडे, मौज प्रकाशन.

(टीप : - एम. ए. ना अभ्यासक्रम हा दोन वर्षांचा असतो म्हणून ही पुस्तके दोन वर्षांसाठी नेमण्यात यावीत असे ठरविण्यात आले.)

प्रश्नपत्रिका ६ : विशेषस्तर

समीक्षाविचार आणि साहित्यसमीक्षा

उद्देश :

(१) साहित्यविचार आणि साहित्यसमीक्षा-व्यवहार यांच्यामधील परस्पर-संबंधांची जाण वाढीस लावणे.

(२) साहित्य समीक्षा विचार व साहित्य समीक्षा व्यवहार आणि इतर ज्ञान-भाव-व्यवहार (वैज्ञानिक, तत्त्वज्ञानात्मक, मानसशास्त्रीय, सामाजिक) यांतील साम्यभेदांची समज वृध्दिंगत करणे.

(३) एकूण भाषिक व्यवहार (दैनंदिन, व्यावहारिक, संदेशनात्मक, शास्त्रीय, ज्ञानात्मक, तार्किक, भावात्मक, व्यक्तिनिष्ठ, वस्तुनिष्ठ) आणि वाङ्मयीन-कलात्मक भाषाव्यवहार यांच्या स्वरूपांतील साम्यभेदाचे आकलन होऊन त्यांच्या उपाययोजनांची क्षमता वाढविणे.

(४) साहित्यिक, साहित्यकृती, कलानुषंगिक निर्मिती, प्रकारानुषंगिक निर्मिती, यांच्या उचित पार्श्वभूमीने साहित्याची स्वरूपानुसारी तौलनिक चिकित्सा करण्यासाठी आवश्यक ते वैचारिक आणि व्यावहारिक भान समृद्ध करणे.

(५) साहित्य आणि साहित्यकृती यांची विविध संदर्भांनी समर्पक समीक्षा करण्याची दृष्टी व क्षमता समृद्ध करणे.

पहिली सहामाही :

(१) साहित्य समीक्षेची संकल्पना.

(२) साहित्य समीक्षेची प्रयोजने आणि कार्ये.

(३) समीक्षकाची साधना : काही अंगे.

(४) वाङमयीन समीक्षेची पथ्ये.

१. साहित्य समीक्षेची संकल्पना

समीक्षा म्हणजे काय ?, साहित्य आणि समीक्षा : संबंध, साहित्य विचार आणि समीक्षा : संबंध, साहित्य विचार आणि समीक्षा विचार : संबंध, समीक्षा विचार आणि समीक्षा : संबंध, साहित्य समीक्षेची आवश्यकता, समीक्षा शास्त्र की कला ?, समीक्षेशी संबंधित घटक : लेखक, वाचक व साहित्यकृती.

समीक्षा : साहित्य कृतीची, साहित्य प्रकाराची, लेखकाची, कालखंडाची आणि साहित्येतिहास-विषयक.

साहित्य समीक्षेत आकलन, आस्वाद आणि मूल्यमापन यांची स्थाने, संबंध, क्रम आणि कार्ये.

२. समीक्षेची प्रयोजने आणि कार्ये.

परिचय, अभिप्राय, विश्लेषण, परीक्षण-समीक्षण, मूल्यमापन, नोंद (विश्वकोष-संदर्भ), अर्थान्वेषण (interpretation), तत्त्वान्वेषण (formulation), स्पष्टीकरणात्मक टिपण (annotation).

३. समीक्षकाची साधना : काही अंगे:- संवेदनशीलता, रसिकता, प्रज्ञा, तुलनाक्षमता, व्युत्पन्नता, विश्लेषकता, चिकित्सकता, मूल्यविवेक, भाषिक तयारी

४. वाङ्मयीन समीक्षेची पथ्ये -

समीक्षा विषयाचे अवधान व तारतम्य, निकषाचे तारतम्य, व्यक्तिनिष्ठता आणि वस्तुनिष्ठता यांचे तारतम्य, मांडणी व शैली या संबंधी प्रस्तुत-अप्रस्तुत विवेक, संगती व सुसूत्रता यांचे भान, स्पष्टता (clarity) नेमकेपणा (precision), व तार्किकता या संबंधीचा विवेक.

दुसरी सहामाही :

१. समीक्षा पध्दती.

२. मराठी समीक्षेची वाटचाल.

३. उपयोजित समीक्षा.

१. समीक्षा पध्दती :

(अ) ऐतिहासिक (चरित्रात्मक), (आ) मानसशास्त्रीय (आदिबंधात्मक), (इ) समाजशास्त्रीय (मार्क्सवादीसह), (ई) संरचनात्मक, (उ) रूपनिष्ठ - यासंबंधी विवेचन करणे.

२. मराठी समीक्षेची वाटचाल :

१८७४ ते १९२०, १९२१ ते १९४५, १९४६ ते १९७५, या कालखंडातील समीक्षेसंबंधी परामर्शात्मक विवेचन करणे.

३. नेमून दिलेल्या दोन समीक्षा पध्दतींना अनुसरून नेमलेल्या साहित्यकृतींची प्रत्यक्ष समीक्षा विद्यार्थ्यांकडून करवून घेणे अपेक्षित आहे, १९८८-८९-९० साठी :

(१) समाजशास्त्रीय समीक्षापध्दती आणि

(२) रूपनिष्ठ समीक्षापध्दती या दोन समीक्षा पध्दतींचे उपयोजन होईल. त्यासाठी खालील कृतींचा अभ्यास अपेक्षित आहे :

समाजशास्त्रीय समीक्षा पध्दती :

१९८९-९० साठी खालील तीन रचना

१. बळी - (कादंबरी) - मालतीबाई बेडेकर.

२. मंजुळा (कथा) - अरविंद गोखले.

३. माझे विद्यापीठ (या शीर्षकाची कविता) - नारायण सुर्वे.

१९९०-९१ साठी खालील तीन रचना

१. गोतावळा (कादंबरी) - आनंद यादव.

२. अक्करमाशी (आत्मचरित्र) - शरणकुमार लिंबाळे.

३. सर्व्हिस मोटर - व्यंकटेश माडगूळकर

रूपनिष्ठ समीक्षा पद्धती -

१९८९-९० साठी खालील चार रचना

१. त्रिधा राधा - कविता - पु.शि.रेगे.

२. चिनचेहन्याची संध्याकाळ (कथा) - गंगाधर गाडगीळ.

३. आनंदाचे डोही आनंद तरंग (हा अभंग) - तुकाराम.

४. दवात आलिस भल्या पहाटे (कविता) - मर्ढेकर.

१९९०-९१ साठी खालील चार रचना

१. सांगेल राख माझी (कविता) - आरती प्रभू.

२. भृंग (कविता) - केशवसुत.

३. मायाळू (नाटक) - वृंदावन दंडवते.

४. प्रदक्षिणा (कथा) - जी.ए.कुलकर्णी.

संदर्भ साहित्य

१. A History of Modern Criticism - Rene Wellek.

२. Practical Criticism - I.A.Richards.

३. Anatomy of Criticism - Northrop Frye.

४. An Essay on Criticism, Ch. I & XXIII-Graham Hough

५. Judgement in Literature- W.Basil Worsford.

६. Psychology and Art To-day - W.H.Auden.

७. Criticism and Critical Theory - Ed.J.Hawthron.

८. Theories of Literature in Twentieth Century - Done Fokheme and Elrud Ibsh.

९. The Literary Critics - G.Watson

१०. Essays in Criticism and Research - Tillotson G.

११. Twentieth Century Literary Criticism - Ed.David Lodge.

१२. The Verbal Icon - Ed.W.K.Wimsatt.

१३. Business of Criticism - Gardner Helen.

१४. टीकाविवेक - श्री.के.क्षीरसागर.

१५. वाङ्मयीन वाद - महाराष्ट्र साहित्य परिषद प्रकाशन.

१६. गेल्या पंचवीस वर्षातील वाङ्मयीन वाद - वसंत दावतर (अस्मिता महाराष्ट्राची : संपादक भीमराव कुलकर्णी).

१७. अस्तित्ववादाची ओळख - दि.के.बेडेकर.

१८. रसास्वाद - माधव आचवल.

१९. जास्वंद - माधव आचवल.

२०. नवसमीक्षा - काही विचार प्रवाह : संपा.गो.म.कुलकर्णी.

२१. त्रिदल - र.बा.मंचरकर, प्रा.शेख.

२२. मराठी भाषा आणि शैली - रमेश धोंगडे आणि अश्विनी धोंगडे (दिलीपराज प्रकाशन,पुणे).

२३. मराठी शैलीविचार - रमेश धोंगडे आणि अशोक केळकर.

२४. मराठी टीका - संपा.वसंत दावतर (डेक्कन कॉलेज). (Indian Committee for Cultural Freedom)

२५. केशवसुत गाडनि गेले - संपादक, वसंत दावतर (सामंच्या कॉलेज प्रका.)

२६. आलोचना, अंक मार्च,एप्रिल,मे - १९६८.

२७. आलोचना, अंक- एप्रिल,मे,जून - १९६९ (वाङ्मयीन टीकेची तथ्ये - हा लेख).

प्रश्नपत्रिका ७ : विशेष स्तर

लेखकाचा अभ्यास : प्राचीन/अर्वाचीन

उद्देश :

१. एकाच लेखकाच्या समग्र कर्तृत्वाचे वाङ्मयीन संदर्भात आकलन करणे.

२. लेखकाचा काल व त्याच्या वाङ्मयीन कृतींची निर्मिती व त्याचा लेखनविकास यांतील संगतीचा शोध घेणे.

३. लेखकाच्या कर्तृत्वाच्या आधारे त्याच्या वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्वाचा परिचय करून घेणे.

४. लेखकाच्या वाङ्मयीन कर्तृत्वाचे साकल्याने मूल्यमापन करण्याची क्षमता निर्माण करणे.

अभ्यासक्रम :-

१. एकाच लेखकाचे साकल्याने वाङ्मयीन संदर्भात आकलन : लेखकाची जडण घडण : वाङ्मयीन व अन्य संस्कार यांच्या निर्मिती प्रेरणा यांचा शोध घेत विशिष्ट वाङ्मयप्रकारातील साहित्यकृतींच्या संदर्भात लेखकाचा सामान्याने अभ्यास.

२. लेखकाचा काल व कृती यांतील संबंध-शोध आणि त्याद्वारे लेखनातील कालतत्त्व व चिरंतनत्त्व यांचा मागोवा.

३. लेखकाच्या कृतींचा निर्मितीक्रम लक्षात घेऊन लेखनगतीचा आलेख तयार करणे.
त्याने हाताळलेले विविध वाङ्मयप्रकार लक्षात घेऊन त्या त्या वाङ्मयप्रकारातील लेखकाच्या श्रेयांचा विचार.

४. लेखनकृतीत लेखकाच्या जीवननिष्ठांचा ठसा कितपत आहे आणि त्यामुळे त्याचे कोणते परिणाम लेखन-कृतीत दिसतात हे लक्षात

घेऊन कोणते लेखन-विशेष निर्माण झाले याचा शोध.

५. संबंधित साहित्य-प्रकारात लेखकाचे श्रेय काय आणि मराठी साहित्यात त्याने कोणती भर घातली याची चिकित्सा.

६. निरनिराळ्या वाङ्मयकृतींतून लेखकाच्या ध्येयांचे तौलनिक चित्र स्पष्ट करणे.

टीप : - (१) या अभ्यासक्रमात लेखकाच्या कृतींचा स्वतंत्र कलाकृती म्हणून अभ्यास अभिप्रेत नाही. तशा स्वरूपाचे प्रश्न परीक्षेत नसतील.

(२) इतर तपशील लेखक नियुक्त केल्यावर वेळोवेळी देण्यात येईल.

१९८९-९० व १९९०-९१ या वर्षाकरिता पुढील लेखक अभ्यासासाठी नियुक्त करण्यात आले आहेत :

अर्वाचीन लेखक : कुसुमाग्रज तथा वि.वा.शिरवाडकर (कविता, नाटक, कथा, कादंबरी, स्फुट ललित लेखन, साहित्य विचार व समीक्षा यासंबंधीचे लेखन यांच्या संदर्भात अभ्यास अभिप्रेत),

पहिली सहामाही : कवी कुसुमाग्रज यांची समग्र कविता व समग्र स्फुट ललित लेखन.

दुसरी सहामाही : नाटक, कथा, कादंबरी, साहित्य विचार व समीक्षा या प्रकारांतील वि.वा.शिरवाडकरांचे लेखन.

संदर्भ ग्रंथ :

१. नटसम्राट समीक्षा - संपा.गो.तु.पाटील, चेतश्री प्रकाशन, अमळनेर.

२. गर्जा जयजयकार : एक जागरण - संपा.डॉ.उषा मा.देशमुख, चेतश्री प्रकाशन, अमळनेर.

३. कविता कुसुमाग्रजांची - अक्षयकुमार काळे, साहित्य प्रसार केंद्र, नागपूर.

४. शिरवाडकरांची नाटके - शोभना देशमुख, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन.

५. कुसुमाग्रज गौरवग्रंथ - कुसुमाग्रज गौरवग्रंथ समिती, नाशिक (१९६९).

६. कल्पदिंडी - उषा मा.देशमुख, सुपर्ण (१९८७).

७. मांडवी - कुसुमाग्रज विशेषांक, १९६४.

८. लोकमित्र - कुसुमाग्रज विशेषांक, १९६४.

९. कवितारती - कुसुमाग्रज विशेषांक, खंड १ व खंड २ (१९८७)

१०. ललित - कुसुमाग्रज विशेषांक १९८७

किंवा

प्राचीन लेखक : मोरोपंत.

(महाभारत, रामायण, भागवत यांवर आधारलेल्या रचना, स्फुट आख्यान कविता, स्वतंत्र स्फुट रचना यांच्या संदर्भात अभ्यास अभिप्रेत).

पहिली सहामाही : महाभारत.

दुसरी सहामाही : रामायण, भागवत, स्वतंत्र स्फुट रचना व स्फुट आख्यान कविता.

प्राचीन लेखक : मोरोपंत

संदर्भ ग्रंथ :

१. मयूरकाव्यविवेचन - श्री.ना.बनहट्टी.

२. मोरोपंत: चरित्र व काव्यविवेचन - ल.रा.पांगारकर.

३. मुक्त-मयूरांची भारते - ना.गो.नांदापूरकर.

४. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास - खंड ३रा - रा.श्री.जोग.म.सा.परिषद,पुणे

५. प्राचीन मराठी पंडिती काव्य - के.ना.वाटवे.

६. मराठी आख्यान काव्य - गं.ब.ग्रामोपाध्ये.

७. मोरोपंतांची सतीगीते - मा.ना.आचार्य.

८. मोरोपंतविरचित संशयरत्नावली अर्थात् संशयरत्नमाला - मा.ना.आचार्य.

९ प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास - खंड ६ वा, ७ वा - अ.ना.देशपांडे

१०. महाराष्ट्र सारस्वत - वि.ल.भावे, शं.गो.तुळपुळे

किंवा

प्रश्नपत्रिका - ७ : विशेष स्तर

पर्यायी प्रश्नपत्रिका

साहित्यप्रकाराचा अभ्यास

उद्देश :

१. साहित्यप्रकाराच्या अभ्यासाबाबत दिशा, व्याप्ती आणि मर्यादा यांची समज निर्माण होण्यास मदत करणे, अशा अभ्यासाची क्षमता वाढविणे.

२. साहित्यविचाराच्या संदर्भात साहित्यप्रकार ही संकल्पना समजावून घेणे.

३. मराठीतील विशिष्ट साहित्यप्रकाराची जडण-घडण, परंपरा आणि त्यातील वळणे यांचा अभ्यास करणे अशा अभ्यासाची क्षमता वाढविणे.

पहिली सहामाही :

१. नेमून दिलेल्या एका साहित्यप्रकाराचा व त्यातील साहित्यकृतींच्या उदाहरणांचा अभ्यास.
२. विशिष्ट साहित्यप्रकाराची संकल्पना, त्या साहित्यप्रकाराचे स्वरूप, त्याचे घटक , त्याची व्यवच्छेदक लक्षणे यांचा अभ्यास.
३. इतर साहित्यप्रकारांशी साम्य भेद.

दुसरी सहामाही :

४. विशिष्ट साहित्यप्रकाराची मराठीतील जडणघडण, परंपरा, महत्वाच्या कृती, त्यातील वळणे, मराठीतील भर इत्यादींचा अभ्यास.
५. या अभ्यासाच्या साह्याने विशिष्ट प्रकाराच्या विशेषांच्या निष्पत्तीची चिकित्सा.

टीप :

१. इतर तपशील साहित्य-प्रकार नियुक्त केल्यानंतर वेळोवेळी देण्यात येईल.

२. साहित्यप्रकार : कादंबरी, कथनपर कविता (खंडकाव्य, आख्यान काव्य narrative poetry) नाटक, चरित्र-आत्मचरित्र, प्रबंध काव्य, (भाष्यकाव्यासह) स्फुट कविता (भाव कविता), पोवाडा, लावणी, अभंग, पदे इत्यादी प्राचीन अर्वाचीन स्फुट काव्यप्रकार, प्रवासवर्णन, स्फुटललित-गद्य, बखर, निबंध.

१९८९-९०,१९९०-९१ या वर्षांकरिता पुढील साहित्य प्रकार अभ्यासासाठी नियुक्त करण्यात आला आहे :

कादंबरी

(पौराणिक, ऐतिहासिक, सामाजिक, राजकीय, चरित्रात्मक, आस्तित्ववादी या कादंबरी-प्रकारांच्या अभ्यासासह.)

साहित्य प्रकाराचा अभ्यास कादंबरी : संदर्भ ग्रंथ.

प्रतिभा साधन - प्रा.ना.सी.फडके.

कादंबरीची रचना - श्री.मा.कुलकर्णी.

कादंबरी - ल.ग.जोग.

मराठी कादंबरी : पहिले शतक - कुसुमावती देशपांडे.

धार आणि काठ - प्रा.नरहर कुरुंदकर.

मराठी नवकादंबरी - विलास सारंग.

मराठी साहित्य : प्रेरणा-स्वरूप-संपा.डॉ.गो.मा.पवार, प्रा.म.द.हातकणंगलेकर.

मराठी कादंबरीसमीक्षा - चंद्रकांत बांदिवडेकर.

प्रदक्षिणा - कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन.

आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास : भाग १ व २ - अ.ना.देशपांडे.

मराठी कादंबरी : तंत्र आणि विकास - वापट, गोडबोले.

प्रश्नपत्रिका ८ - विशेष स्तर : ऐच्छिक

सौंदर्यशास्त्र

उद्देश :

१. सौंदर्यशास्त्राच्या स्वरूपाचे ज्ञान करून देणे.
२. सौंदर्यविषयक प्रमुख सिद्धान्तांचा परिचय करून देणे आणि त्यासंबंधी चिकित्सा करण्याची क्षमता वाढविणे.
३. सौंदर्य आणि कलानुभव यांचे संबंध स्पष्ट होण्यास उपयुक्त माहिती देणे आणि त्यासंबंधी चिकित्सा करण्याची क्षमता वाढविणे.
४. सौंदर्यशास्त्रातील अनुशासकांचे ज्ञान होण्यास मदत होईल अशी माहिती देणे आणि त्याविषयी चिकित्सा करण्याची क्षमता वाढविणे.
५. सौंदर्यसिद्धान्त आणि सौंदर्यशास्त्रातील अनुशासन यांच्या आधारे समीक्षा विचारांचे स्वरूप निश्चित करता येईल व समीक्षा करता

येईल, याबाबत शक्यतेचा निर्णय घेण्यास उपयुक्त ठरेल अशी माहिती देणे आणि त्याविषयी विचार करण्याची क्षमता वाढविणे.

पहिल्या सहामाहीसाठी अभ्यासक्रम :

१. सौंदर्यशास्त्राचे स्वरूप -

(अ) सौंदर्यशास्त्र व विज्ञान, मनोविज्ञान आणि तत्वज्ञान : संबंध, (आ) सौंदर्यशास्त्र आणि समीक्षासंकल्पना.

(इ) निसर्गातील सौंदर्य आणि निसर्गाबाहेरील सौंदर्य, (ई) सौंदर्यशास्त्र आणि नव शोध.

२. सौंदर्यवाचक विधानाचे स्वरूप -

(अ) सौंदर्यविधान आणि तार्किकता, (आ) सौंदर्यविधान : सार्वत्रिक की व्यक्तिनिष्ठ रु, (इ) सौंदर्यविधान आणि अनन्यसाधारणत्व.

(ई) सौंदर्यविधान आणि नीतिविधान, (उ) मूल्यविधान आणि सौंदर्यविधान, (ऊ) सौंदर्यविधान आणि द्विध्रुवात्मकता.

३. सौन्दर्यसिद्धान्त

(अ) आविष्कारवाद, (आ) क्रीडा सिद्धान्त, (इ) सुखवादाचा सिद्धान्त (Hedonism) . (ई) भावनानिष्ठतेचा सिद्धान्त.

(उ) सह-अनुभूतीचा सिद्धान्त (Theory of Empathy)(ऊ) लयसिद्धान्त

४. सौंदर्यानुभव

(अ) सौंदर्यानुभव आणि व्यावहारिक अनुभव. (आ) सौंदर्यानुभव आणि तात्विक अनुभव.

(इ) सौंदर्यानुभवाची विविधता आणि स्वायत्तता. (ई) सौंदर्यानुभवातील तटस्थता (Psychick distance) .

(उ) सौंदर्यानुभवाची भावनात्मकता. (ऊ) सौंदर्यानुभवातील ज्ञानशक्तीचे मुक्तमेलन.(Free place of cognitive faculties)

(ए) सौंदर्यानुभवातील वैधिकता.

दुसऱ्या सहामाहीसाठी अभ्यासक्रम :

१.सौंदर्यभावना : दृष्टिकोण :

(अ)मानवी भावनांतील एक भावना :सौंदर्य भावना. (आ)सौंदर्यभावनेचे स्वरूप. (इ)सौंदर्यभावनेचे कार्य.

२.कला आणि रूप :

(अ)रूप (form) म्हणजे काय ? (आ) ॲरिस्टॉटलची रूपविषयक कल्पना. (इ) कलाकृतीची सेंद्रिय एकात्मता.

(ई) कलाकृतीचे अर्थपूर्ण रूप (Significant form). (उ) रूप (form) : साहित्याचे आणि इतर ललित कलांबाबतचे.

३. कलेचे परिणाम :

(अ) भावनांचे विरेचन अथवा विशुद्धीकरण (Cathorsis). (आ) भावनात्मक समधानता.

(इ) परिणामकारक संदेशन (Effective Communication).(ई) अनुभवक्षमतेतील वाढ.

४. सौंदर्यशास्त्र आणि समीक्षा :

(अ) सौंदर्यशास्त्र आणि साहित्यविचार. (आ) सौंदर्यशास्त्र आणि समीक्षाविचार. (इ) सौंदर्यशास्त्राभ्यास आणि समीक्षाक्षमता.

संदर्भ साहित्य :

सौंदर्यमीमांसा - रा.भा.पाटणकर.

कांटची सौंदर्यमीमांसा - रा.भा.पाटणकर

क्रोचेचे सौंदर्यशास्त्र - रा.भा.पाटणकर.

सौंदर्यविचार - मुं.म.साहित्यसंघ.

ॲरिस्टॉटलचे काव्यशास्त्र - गो.वि.करंदीकर.

सौंदर्यानुभव - प्रभाकर पाध्ये.

सौंदर्य आणि साहित्य - बा.सी.मर्ढेकर.

Principles of Art - R. D. Collingwood.

The Theory of Beauty - E. F. Carritt.

Aesthetics - Harold Osborne.

Bertond Brsenquet - History of Aesthetics.

The Traditional Theory of Literature - Ray Livingston.

मर्ढेकरांचे सौंदर्यशास्त्र : पुनर्विचार - संपा.कमलाकर दीक्षित.

सृष्टी, सौंदर्य व साहित्यमूल्य - शरच्चंद्र मुक्तिबोध.

प्रश्नपत्रिका – ८ : विशेष स्तर : ऐच्छिक
मराठी वाङ्मयाची सांस्कृतिक पार्श्वभूमी

उद्देश :

१. साहित्याभ्यासाच्या संदर्भात साहित्य आणि संस्कृती यांच्यांतील अनुबंधाचा शोध घेणे.
२. संस्कृतीची विविध अंगे आणि साहित्यनिर्मितीच्या प्रेरणा, साहित्यातील प्रवृत्ती, प्रवाह यांचा परस्परसंबंध जाणून घेणे.
३. मराठी साहित्य व महाराष्ट्रसंस्कृती यांची जडणघडण, परंपरा, वळणे यांच्या परस्परसंबंधाचा शोध घेणे.
अशा चिकित्सक अभ्यासाची क्षमता निर्माण करणे.

पहिली सहामाही – प्रारंभ ते १८१८ :

१. संस्कृती : स्वरूप, संस्कृती व साहित्य यांतील अनुबंध.

२. महाराष्ट्र संस्कृतीचा उद्गम, पूर्वपीठिका, अन्य प्रादेशिक संस्कृतींशी संबंध, मराठी भाषेचा उगम, मराठी साहित्याचा उगम.

३. मराठी साहित्याचे संस्कृत व प्राकृत आधार : साहित्यकृती, साहित्यप्रकार, साहित्याच्या संकल्पना.

४. महाराष्ट्रातील धर्मपंथ व मराठी साहित्य (नाथ, महानुभाव, वारकरी, दत्त, समर्थ संप्रदाय) : परस्परसंबंध

५. महाराष्ट्रातील राजवटी आणि मराठी साहित्यनिर्मिती (यादवकालीन, बहामनीकालीन, शिवकालीन, पेशवेकालीन) : परस्परसंबंध.

६. साहित्यप्रसाराची मध्ययुगीन माध्यमे : पुराण, प्रवचन, कीर्तन, भारूड, तमाशा लावणी, रंगभूमी इत्यादी.

७. लोकसाहित्याचा मध्ययुगीन मराठी साहित्यावरील प्रभाव.

दुसरी सहामाही :१८१८ ते १९६०

१. इंग्रजी सत्तेचा उदय, महाराष्ट्रीय जीवनातील स्थित्यंतरे आणि तत्कालीन मराठी साहित्य : परस्परसंबंध.

२. धर्म व समाजसुधारणाविषयक चळवळी आणि मराठी साहित्य : परस्परसंबंध

३. अर्वाचीन मराठी साहित्याचे पाश्चात्य व भारतीय आधार : साहित्यकृती, साहित्यप्रकार इ.

४. राजकीय विचारसरणी, स्वातंत्र्यविषयक चळवळी आणि मराठी साहित्य : परस्परसंबंध

५. मराठी साहित्य प्रसाराची अर्वाचीन माध्यमे.

६. मराठी संस्कृती - मराठी साहित्य आणि मराठी समाजाची साहित्याभिरुची

संदर्भ ग्रंथ :

१. साहित्य व संस्कृती : दु.का.संत

२. संतवाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती : गं.बा.सरदार.

३. मराठी संतमंडळाचे ऐतिहासिक कार्य : बा.रं.सुंठणकर.

४. महाराष्ट्रीयांचे काव्यपरीक्षण : श्री.व्यं.केतकर.

५. मराठी वाङ्मयाभिरुचीचे विहंगमावलोकन : रा.श्री.जोग.

६. महाराष्ट्र जीवन, खंड १ व २ : संपा.गं.बा.सरदार.

७. महाराष्ट्राच्या सामाजिक जीवनातील स्थित्यंतरे : भ.श्री.पंडित.

८. अर्वाचीन मराठी साहित्याची सांस्कृतिक पार्श्वभूमी : डॉ.सदा कऱ्हाडे.

९. राजकीय चळवळ आणि मराठी नाट्यसृष्टी : डॉ.श्रीधर शनवारे

१०. भारतीय प्रबोधन : संपा.मे.पु.रेगे (भा.शं.भणगे गौरव ग्रंथ)

११. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, खंड १ ते ६ मराठी वाङ्मयाची सांस्कृतिक पार्श्वभूमी (म.सा.परिषद,पुणे प्रकाशन) : प्रा.गो.म.कुलकर्णी व डॉ.गं.ना.जोगळेकर यांचे लेख

१२. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड १ व २ : ल.रा.पांगारकर, आवृत्ती दुसरी १९७२ या ग्रंथाची प्रस्तावना : डॉ.रा.शं.वाळिंबे

१३. १९ व्या शतकातील महाराष्ट्राची सामाजिक पुनर्घटना : डॉ.रा.शं.वाळिंबे

१४. वाटा आणि वळणे : प्रा.गो.म.कुलकर्णी

१५. युरोपियनांचा मराठीचा अभ्यास व सेवा : डॉ.श्री.म.पिंगे

१६. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास भाग १ ला : डॉ.अ.ना.देशपांडे

१७. महाराष्ट्र संस्कृती : डॉ.पु.ग.सहस्रबुद्धे

१८. महाराष्ट्र संस्कृती : घडण आणि विकास : प्रा.शेणोलीकर - डॉ.देशपांडे

१९. पाच भक्तिसंप्रदाय : डॉ.र.रा.गोसावी

२०. अर्वाचीन मराठी गद्याची उत्क्रांती - डॉ.कु.भि.कुलकर्णी

२१. वि.कृ.चिपळूणकर : काळ आणि कर्तृत्व : ग.त्र्यं.माडखोलकर

२२. मराठी ग्रंथनिर्मितीची वाटचाल -शं.गो.तुळपुळे

प्रश्नपत्रिका ८ : विशेषस्तर : ऐच्छिक

निबंधलेखन

उद्देश :

१. सुसूत्र व तर्कशुद्ध विचार करण्याची सवय लावणे.

२. विचारांचे प्रतिपादन समर्पकतेने करण्याचा गुण वाढीस लावणे.

३. विचारांची अभिव्यक्ती पद्धतशीरपणे, सुसंगतपणे आणि उचित शब्द व वाक्ये यांच्या योजनेने करण्याची क्षमता वाढविणे.

टीप : (१) या अभ्यासक्रमात वर्षभरात दोन निबंध विद्यार्थ्यास प्रश्नपत्रिकेत उत्तर रूपाने लिहावे लागतील. पहिल्या सहामाहीत परीक्षासमयी लिहिलेल्या निबंधास ६० गुण असतील. '८५ पॅटर्न' च्या अनुसार त्याचे २० पैकीच्या गुणात दुसऱ्या सहामाहीत लिहिलेल्या निबंधास ८० गुण असतील.
(२) पुढे दिलेल्या निबंधाच्या विषयांची यादी केवळ मार्गदर्शनार्थ आहे. परीक्षेच्या प्रश्नपत्रिकेत निबंधांचे विषय त्या यादीतील असतीलच असे नाही.

निबंधलेखन-मार्गदर्शनार्थ विषयांचे वर्गीकरण :

१. साहित्यशास्त्रविषयक , समीक्षाशास्त्रविषयक

२. वाङ्मयप्रकार : कथा,कादंबरी,नाटक,कविता इ.इ.

३. साहित्य,साहित्यव्यवहार यासंबंधी विशेष घटना, वाद व चळवळी

४. लोकसाहित्य, साहित्य आणि संस्कृती

५. भाषाशास्त्र,छंद,अलंकार इत्यादी.

टीप : (१) पहिल्या सहामाहीमध्ये वरील पैकी (१) व (२) हे अभ्यासविषय अभ्यासले जावेत व पहिल्या सहामाहीची प्रश्नपत्रिका या विषयांवरुन आधारलेली असावी.
(२) वर्षअखेरीच्या प्रश्नपत्रिकेत सर्व अभ्यासविषयावर आधारलेले निबंध असावेत.

काही निबंधांचे विषय (मार्गदर्शनार्थ) :

पहिली सहामाही

१. साहित्य आणि प्रचार
२. साहित्य आणि मनोरंजन
३. लोकप्रियता आणि साहित्याचा दर्जा
४. अभिरुची आणि वाङ्मयनिर्मिती
५. ललितकृती आणि इतिहास
६. ललितकृती आणि पौराणिक वाङ्मय
७. मराठी ऐतिहासिक कादंबरी
८. मराठी पौराणिक कादंबरी
९. नाटक : संहिता आणि प्रयोग
१०. चरित्रात्मक कादंबरी : एक नवा प्रयोग
११. मराठी गीतपरंपरा
१२. मराठी आत्मचरित्रांचे स्वरूप
१३. मराठी समीक्षेचे कार्य
१४. मराठीचे स्वतंत्र साहित्यशास्त्र
१५. ऐतिहासिक नाटक : कालचे व आजचे
१६. मराठी साहित्यावरील इंग्रजीचा परिणाम
१७. मराठीतील नियतकालिकांचे कार्य
१८. संत-वाङ्मयातील सामाजिक जाणिवा
१९. मराठीतील भाषांतरित, रूपांतरित, अनुवादित साहित्य
२०. मराठीतील बखर-वाङ्मयाचे स्वरूप
२१. मराठी कविता : जुनी व नवी
२२. नवकवितेचे वेगळेपण
२३. नवकथा व नवकथाकार
२४. सामाजिक कादंबरीकार हरिभाऊ आपटे
२५. मराठी लघुकथेतील प्रमुख प्रवाह
२६. समीक्षा आणि साहित्यनिर्मिती
२७. साहित्य व इतर ललितकला
२८. कवितेतील प्रतिमासृष्टीचे स्वरूप
२९. साहित्यांतर्गत सौंदर्यकल्पना
३०. समीक्षेच्या विविध पध्दती

दुसरी सहामाही

३१. अश्लीलताविषयक वाद
३२. जीवनासाठी कला की कलेसाठी कला?
३३. भाषाशुद्धिविवेक
३४. संत हे राष्ट्रपुरुष; टाळकुटे होते काय ?
३५. वाङ्मयचौर्यविषयक वाद

३६. पुरोगामी वाङ्मयविषयक वाद
३७. मातृभाषा : शिक्षणाचे माध्यम
३८. मराठी भाषेच्या उद्गमसंबंधीचे वाद
३९. बोलीभाषा व प्रमाणभाषा : परस्परसंबंधविषयक वाद
४०. मराठीतील शुद्धलेखनविषयक वाद
४१. 'मराठी भाषा मुमूर्षु आहे !'.
४२. मर्ढेकर : दुसरे केशवसुत ?
४३. नाटकातील संगीत व संगीत नाटके
४४. मराठी वर्तमानपत्रांचे वाङ्मयविषयक कार्य
४५. संतचरित्रे आणि चमत्कार
४६. संतसाहित्याचे लोकतत्त्वीय अधिष्ठान
४७. जसा काळ तसे वाङ्मय
४८. लोकसाहित्याची सर्व समावेशकता
४९. आख्यानात्मक कविता व खंडकाव्य : तुलना व परंपरा
५०. दलित साहित्यातील जाणिवा
५१. ग्रामीण कथावाङ्मय
५२. वाङ्मयातील प्रादेशिकता
५३. संयुक्त महाराष्ट्र झाला, मराठी कुठे आहे ?
५४. जागतिक मराठी परिषद : स्वरूप आणि अपेक्षा
५५. संतसाहित्य हेच खरे पुरोगामी साहित्य !
५६. मराठी साहित्यातील सत्तास्तंभ
५७. मराठी वाचकांची अभिरूची
५८. मराठीतील ललित नियतकालिके : काल व आज
५९. मराठीतील लघु अनियतकालिकांची चळवळ
६०. स्त्रीमुक्ती चळवळ व मराठी साहित्य
६१. अंधश्रध्दा निर्मूलन व मराठी साहित्य
६२. साहित्य संमेलन की उत्सवी मेळावे ?
६३. बृहन्महाराष्ट्रापुढील साहित्यिक - सांस्कृतिक समस्या
६४. प्रसारमाध्यमांचे ग्रंथांवर आक्रमण ?

संदर्भ - ग्रंथ

१. वाङ्मयीन निबंधलेखन - रा.ग.जाधव

२. वाङ्मयातील वादस्थळे - वा.ल.कुलकर्णी

३. नव वाङ्मयीन प्रवृत्ती आणि प्रपंच - रा.ग.जाधव

४. साहित्य : शोध व बोध , साहित्य आणि समीक्षा - वा.ल.कुलकर्णी

५. विचारसौंदर्य - वा.म.जोशी

६. खडक आणि पाणी - गंगाधर गाडगीळ

७. विचारयात्रा - दि.के.बेडेकर

८. परंपरा आणि नवता - गो.वि.करंदीकर

९. समीक्षेची नवी रूपे - गंगाधर पाटील

१०.शारदा विहार : संपादक प्र.के.अत्रे, गोपीनाथ तळवलकर

प्रश्नपत्रिका ८ : विशेषस्तर : ऐच्छिक

लेखन विद्या : तत्त्व आणि व्यवहार

उद्दिष्टे :

१. जीवन- व्यवहारातील (शासकीय,कार्यालयीन,न्यायालयीन,सामाजिक,सांस्कृतिक, आर्थिक इ.) मराठी भाषेची भूमिका समजावून घेणे.

२. विविध व्यवहारांसाठी भाषिक कौशल्ये विकसित करणे.

३. संदेशन (कम्युनिकेशन) - सिद्धान्त,संदेशन-कौशल्ये, संदेशन-माध्यमे यांची चिकित्सा करणे.

४. नव्या युगातील जनसंपर्क माध्यमे आणि भाषिक कौशल्ये यांचे परस्परसंबंध समजावून घेणे

५. जनसंपर्क माध्यमांसाठी संहिता लेखन-कौशल्ये विकसित करणे.

अध्यापन पद्धती : व्याख्याने, गटचर्चा, परिसंवाद.

पहिली सहामाही

घटक विश्लेषण :

१. व्यवहाराच्या विविध क्षेत्रांत मराठीची गरज का ? मराठी भाषेची भूमिका-प्रबोधनपर, विचारविनिमयपर, संप्रेषणपर इ.

२. शासकीय, कार्यालयीन, न्यायालयीन, सामाजिक-सांस्कृतिक-आर्थिक इत्यादी क्षेत्रातील परिभाषांची जडणघडण, परिभाषा प्रक्रिया, स्वरूप व चिकित्सा

३. विविध भाषिक कौशल्यांचे स्वरूप व उपयोजन, रचनाबंध

४. अमराठी व परदेशीय अभ्यासकांसाठी मराठी भाषेचे अध्यापन, उद्दिष्टे, आशय, अभ्यासक्रमरचना, पाठलेखन, मूल्यमापन पध्दती इ.

५. भाषांतर-रूपांतर, तात्त्विक मीमांसा, अडचणी

दुसरी सहामाही

१. संदेशनविषयक सिध्दान्त, संदेशनाची विविध रूपे, संप्रेषण प्रक्रिया, संदेशन व साहित्य, संदेशनपर माध्यमे, संदेशन व सांस्कृतिक जडणघडण, संदेशन व विकासाची गती

२. जनसंपर्क माध्यमे : संकल्पना; लोकसंस्कृतींनी विकसित केलेली आणि विज्ञानाने विकसित केलेली; त्यांचे सामर्थ्य आणि मर्यादा

३. वर्तमानपत्रे, रेडिओ, चित्रपट, दूरदर्शन, दूरध्वनी, जाहिराती यांच्या भूमिका; या माध्यमांसाठी संहिता लेखन, तत्त्वचिकित्सा आणि संहिता

४. संहिता संपादन (कॉपी एडिटिंग) शास्त्र व कला, संदर्भतपासणी, भाषिक चिकित्सा, शुद्धलेखन इ.

५. जनसंपर्क : केंद्र, शासन, उद्योगधंदे, शैक्षणिक संस्था, सरकारी संस्था इ. त्यांच्यासाठी लेखनकौशल्य

संदर्भसाहित्य

१. व्यावहारिक मराठी – पुणे विद्यापीठ प्रकाशन

२. व्यावहारिक मराठी – डॉ. काळे, डॉ. पुंडे

३. परिभाषाविषयक शासकीय पुस्तके (शासनव्यवहारात मराठी; पदनामकोश; आकाशवाणी परिभाषा कोश इ.)

४. भाषा, मातृभाषा आणि परभाषा – डॉ. श्री. सो. सराफ

५. Marathi Structural Patterns – डॉ. मॅक्सीन बर्न्सेन, जाई निमकर

६. An Intensive Course in Marathi – डॉ. विजया चिटणीस

७. Learning Marathi – डॉ. कल्याण काळे, डॉ. अंजली सोमण (विशाखा प्रकाशन)

८. वैखरी – डॉ. अशोक केळकर

९. भाषांतर : शास्त्र की कला ? – प्रा. प. वि. फाटक, कु. रजनी उकरंडे

१०. Mass Communication in India - Kewal J. Kumar

११. जनसंपर्क : संकल्पना आणि सिध्दान्त – प्रा. सुरेश पुरी

१२. लोकसंपर्क - राजेंद्र

प्रश्नपत्रिका ८ : विशेषस्तर : ऐच्छिक

ग्रामीण साहित्य आणि दलित साहित्य

पहिली सहामाही – ग्रामीण साहित्य

उद्देश :

१. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरच्या कालखंडात ग्रामीण साहित्याच्या निर्मितीची कारणपरंपरा समजावून घेणे.

२. ग्रामीण साहित्याचे स्वरूप व कार्य यांची चिकित्सा करणे.

३. ग्रामीण साहित्याने उत्पन्न केलेल्या विविध वाङ्मयीन प्रश्नांची चिकित्सा करणे.

४. ग्रामीण साहित्यातील विविध वाङ्मयप्रकारांचा विकास कसा होत गेला आहे त्याचे मूल्यमापन करणे.

५. ग्रामीण साहित्याने दिलेले योगदान, त्याच्या विकासाच्या भावी दिशा यांची मीमांसा करणे.

घटक विश्लेषण :

१. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरचे मराठी वाङ्मयस्वरूप, ग्रामीण साहित्याचा प्रवाह निर्माण होण्याची कारणपरंपरा – सामाजिक, सांस्कृतिक आणि वाङ्मयीन. कृषि-औद्योगिक अवस्थांतर, आधुनिकता, शैक्षणिक विकास; ग्रामीण-जागृती इत्यादी.

२. गावगाड्याची जडणघडण : कालची व आजची; जात, कुटुंब व आर्थिक सामाजिक संबंध, ग्रामीण साहित्याचे वेगळेपण-रचनात्मक की वृत्त्यात्मक ? 'ग्रामीण' या संज्ञेची चर्चा, ग्रामीण साहित्यातून घडणारे सामाजिक-सांस्कृतिक दर्शन, ग्रामीण साहित्याचे शोषण.

३. ग्रामीण साहित्य आणि सामाजिक - राजकीय निक चळवळ, वर्गीय जाणिवा आणि कलात्मकता, नव्या अभिरुचीची जडणघडण, प्रमाणभाषा, ग्रंथभाषा व ग्रामीण बोली यांचे निवेदनातील कार्य, साहित्य व सामाजिक बांधिलकी, बदलती खेडी आणि साहित्य.

४. ग्रामीण साहित्यातील कथा, कादंबरी, कविता, नाटक इत्यादी वाङ्मयप्रकारांची वाटचाल (स्वातंत्र्यपूर्व कालखंड, १९४७ ते ६० व १९६० नंतरचा) विविध वाङ्मयप्रकारांच्या विकासाच्या गतीची मीमांसा.

५. ग्रामीण साहित्याने वाङ्मय विषयात दिलेले योगदान, भाषेची वेगळी जाणीव, साहित्याच्या आकलनासंबंधी व आस्वादासंबंधी अपेक्षा व वस्तुस्थिती.

संदर्भ ग्रंथ

१. ग्रामीण साहित्य : स्वरूप आणि समस्या - डॉ. आनंद यादव.

२. ग्रामीणता : साहित्य आणि वास्तव - डॉ. आनंद यादव.

३. मराठी साहित्य समाज आणि संस्कृती - डॉ. आनंद यादव.

४. ग्रामीण साहित्य: स्वरूप आणि शोध - डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले.

५. गावगाडा - त्रिं. ना. आत्रे.

६. गावरहाटी - वि. म. दांडेकर, जगताप.

७. अश्वत्थाची सळसळ - रा. ग. जाधव.

८. जनसाहित्याच्या दिशेने - बा. वा. वडस्कर.

९. ग्रामीण साहित्य : एक चिंतन - डॉ. द. ता. भोसले

दुसरी सहामाही – दलित साहित्य

उद्देश :

१. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरच्या कालखंडात दलित साहित्याच्या निर्मितीची कारणपरंपरा आणि या साहित्याने दिलेल्या आव्हानांचा अभ्यास करणे.
२. दलित साहित्यातून व्यक्त होणाऱ्या वेदनांचे आणि विद्रोहाचे स्वरूप जाणून घेणे.
३. दलित साहित्याने उत्पन्न केलेल्या विविध वाङ्मयीन प्रश्नांची चिकित्सा करणे.
४. दलित साहित्यातील विविध वाङ्मयप्रकारांचा विकास कसा होत गेला आहे त्याचे मूल्यमापन करणे.
५. दलित साहित्याने दिलेले योगदान, त्याच्या विकासाच्या भावी दिशा याची मीमांसा करणे.

घटक-विश्लेषण

१. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरचे मराठी वाङ्मयाचे स्वरूप, दलित साहित्य निर्मितीमागील प्रेरणा-सामाजिक -सांस्कृतिक आणि वाङ्मयीन, जातिव्यवस्था-वर्ण व्यवस्थेमुळे झालेले शोषण, डॉ. आंबेडकरांचे तत्त्वज्ञान व त्यांच्या चळवळी, मानवी मूल्यांचे भान, जाणीव, जागृती, विज्ञाननिष्ठा, आधुनिकता इ.

२. सामाजिक व्यवस्था, विषमता व शोषण.
हिंदुधर्म, हिंदु मानसिकता, सामाजिक व आर्थिक संबंध, धर्माची भूमिका, दलित साहित्याचे वेगळेपण: रूपात्मक की मूल्यात्मक, दलित साहित्याचे तत्त्वज्ञान आणि डॉ. आंबेडकर, म. फुले, बुद्ध व कार्ल मार्क्स यांची विचारधारा, दलित साहित्यातून घडणार सामाजिक-सांस्कृतिक दर्शन, दलित साहित्य आणि देशीपणा.

३. दलित साहित्य व पुनरूत्थानाच्या चळवळी, नकार, विद्रोह आणि साहित्य, वर्गीय जाणिवा, प्रमाण भाषा, ग्रंथभाषा आणि बोली, दलित साहित्य आणि सामाजिक बांधिलकी, वेगळे सौंदर्यशास्त्र हवे काय? दलित साहित्यावरील आक्षेप: तोचतोपणा, आक्रोश, एकसुरीपणा, साहित्यच नव्हे इ.

४. दलित साहित्यातील कविता, आत्मचरित्रे, कथा, नाटक, कादंबरी इ. वाङ्मयप्रकारांची वाटचाल (१९४५ ते ६०, ६० नंतर) दलित साहित्यसमीक्षा, स्थूल स्वरूप.

५. दलित साहित्याने केलेले योगदान (साहित्यविषयक, भाषाविषयक, समीक्षाविषयक), दलित साहित्य आणि नवी वैज्ञानिक संस्कृती, दलित साहित्याचा आस्वाद व आकलन.

संदर्भ ग्रंथ

१. दलित साहित्य : वेदना आणि विद्रोह ..डॉ. भालचंद्र फडके

२. दलित साहित्याची प्रकाशयात्रा ....डॉ. भालचंद्र फडके

३. दलित साहित्य : सिद्धान्त व स्वरूप ....डॉ. यशवंत मनोहर

४. दलित कविता ....डॉ. म. सु. पाटील

५. दलित आत्मकथने ....डॉ. वासुदेव मुलाटे

६. दलित रंगभूमी ....डॉ. भालचंद्र फडके

७. आंबेडकरी प्रेरणेचे साहित्य ....भाऊसाहेब अडसूळ

८. निळी पहाट ....प्रा. रा. ग. जाधव

९. दलित वाङ्मय: प्रेरणा आणि प्रवृत्ती ....डॉ. शंकरराव खरात

१०. साहित्य व सामाजिक संदर्भ ....प्रा. रा. ग. जाधव

११. दलित साहित्य का नको? ....विजय सोनवणे

१२. भजन ....नरहर कुरूंदकर

१३. दलित साहित्य : एक अभ्यास ....संपा. अर्जुन डांगळे

१४. विद्रोहाचे पाणी पेटत आहे ....डॉ. गंगाधर पानतावणे

१५. मूल्यवेध ....डॉ. गंगाधर पानतावणे

१६. हाक आणि आक्रोश ....डॉ. जनार्दन वाघमारे

१७.दलितांचे विद्रोही वाङ्मय ....म.ना.वानखेडे

१८.दलित साहित्य: एक आकलन ....प्रा.बाळकृष्ण कवठेकर

१९.गांधी आणि आंबेडकर ....प्रा.गं.बा.सरदार

२०.दलित साहित्य: प्रवाह व प्रतिक्रिया ....प्रा.गो.म.कुलकर्णी

२१.मार्क्सवाद व दलित साहित्य ....प्रा.वि.स.जोग

२२.दलितांची नियतकालिके ....डॉ.हरिश्चंद्र निर्मळे

२३.दलित साहित्य: आजचे क्रांतिविज्ञान ....डॉ.बाबूराव बागूल

२४.दलित मुक्तिलढा आणि दलित साहित्य........................डॉ.वामन इंगळे

२५.दलित साहित्याचे निराळेपण ....डॉ.प्रभाकर मांडे

२६.दलित कविता ....डॉ.ललिता कुंभोजकर

* * * * * * * * * * * * * * *

परिपत्रक क्रमांक : ११७ , १९८९.

विषय : एम.ए.मराठी (१९८५ पॅटर्न)

विद्यापीठ अधिकार मंडळाच्या निर्णयानुसार सर्व संबंधितांच्या माहितीसाठी कळविण्यात येते की, १९८८-८९ पासून अंमलात येणारा नवा पदव्युत्तर अभ्यासक्रम हा प्रथम वर्ष व द्वितीय वर्ष असा गुणवत्तेनुसार व क्रमबध्द (Graded and sequential) अशा पध्दतीने तयार करण्यात आला आहे. म्हणून प्रत्येक वर्षी एम.ए.ला नव्याने प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी एम.ए.भाग - १ अभ्यासक्रम घेतला पाहिजे. दुसऱ्या वर्षाच्या विद्यार्थ्यांनी एम.ए.भाग-२ हा अभ्यासक्रम शिकला पाहिजे. हा नियम अशाच स्वरूपात बहि:स्थ विद्यार्थ्यांनाही लागू राहील. हे शैक्षणिक तत्त्व लक्षात घेऊन पदव्युत्तर मराठीची सोय असलेल्या प्रत्येक केंद्रात प्रत्येक वर्षी प्रथम व द्वितीय वर्षाचे अध्यापन स्वतंत्रपणे करावे.

मराठी विभाग-प्रमुख,पुणे विद्यापीठ व ज्या ठिकाणी एम.ए.मराठी विषय शिकविला जातो अशा महाविद्यालयांचे मा.प्राचार्य यांना विनंती की,त्यांनी या परिपत्रकाचा आशय सर्व संबंधित प्राध्यापक व विद्यार्थी यांच्या नजरेस आणावा.

गणेशखिंड,पुणे-४११ ००७

जावक क्रमांक : सीबीए. ५९५. कुलसचिवांकरिता.

दिनांक : २४/३/१९८९

* *

PU/DTP/MAR/1-288 - NOV. 89